



Research Institute of
Hawzah and University

Islamic & Social Sciences

Journal homepage: <http://soci.rihu.ac.ir>



Original Article

Challenges and Opportunities of Twelve-Step Fellowships for Addicts in an Islamic Society

Mohammad Davari¹

1. Assistant Professor, Department of Sociology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran.

mdavari42@gmail.com

Received: 2024/04/30; Accepted 2025/08/30

Extended Abstract

Introduction and Objectives: Alcoholics Anonymous (AA), the foundation of all Twelve-Step fellowships, was first established in the United States in 1935 with the goal of helping alcoholics who otherwise faced death. In 1953, Narcotics Anonymous (NA) emerged, inspired by AA's teachings, and today has more than two million members worldwide. NA was introduced to Iran in 1990 (1369 SH) at a rehabilitation center in Qarchak and, in 2013 (1392 SH), obtained official NGO status from the Ministry of Interior. All activities are voluntary. NA employs a spirituality-based therapeutic approach that has proven effective in addiction treatment and prevention across many countries, including Iran.

However, the importation of NA's spiritual framework into Iran without careful consideration of its possible cultural and religious side effects has raised challenges for Muslim addicts. Identifying both harms and opportunities—particularly with regard to religious commitment—is therefore essential. The central research question is: What harms and opportunities does the Twelve-Step recovery method present for Muslim addicts? The aim of this study is to introduce the core teachings of NA and to identify their potential risks and benefits for Muslim participants.

Methodology: This study employed documentary analysis and interviews with recovering NA members. The data set included NA literature, workshop materials, and semi-structured interviews with recovering addicts. Inductive qualitative content analysis was used, with statements in written sources and interviews treated as the units of analysis. Thematic categorization focused on substantive content, with coding units identified as recurring themes. Primary sources included Alcoholics Anonymous: The Big Book, As Bill Sees It, Twelve Steps and Twelve Traditions, and Narcotics Anonymous: How It Works. In addition, certain NA teachings were critically compared with Islamic principles.

Findings: The Twelve-Step method emerged from a combination of Christian teachings of the Oxford Group and the



Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).



Research Institute of
Hawzah and University

Islamic & Social Sciences

Journal homepage: <http://soci.rihu.ac.ir>



Original Article

early recovery experiences of AA's founders. Although AA later declared itself non-denominational, its approach remains spirituality-based, emphasizing the fulfillment of addicts' spiritual needs.

Opportunities identified include:

- Compatibility of the Steps as a therapeutic technique with Islamic law,
- Possibility of recovery while maintaining Islamic religious commitment,
- Simplicity and accessibility of the method, enabling recovering addicts to guide others voluntarily,
- Independence from government funding.

Harms identified include:

- Fundamental differences between Twelve-Step teachings and Islamic principles,
- Misinterpretations arising from Persian translations of NA texts,
- Lack of emphasis on maintaining Islamic religious practice after completing the Steps,
- Absence of adaptation of Twelve-Step teachings to the cultural and spiritual heritage of Islam.

The main recommendation is that the Twelve Steps should be used by Muslim addicts only as a therapeutic technique for recovery rather than as a comprehensive spiritual lifestyle. Strengthening Islamic religiosity among members—especially sponsors—and adapting the method to Islamic culture, while preserving the Steps' therapeutic structure, would allow Muslim addicts to benefit from this approach without compromising their faith.

Conclusion: Although the Twelve-Step model has Christian roots, it was designed to be applicable to individuals of all faiths or none. Its founders promoted it as a spiritual way of life, extending beyond addiction recovery. For Muslim addicts, however, adopting the Steps wholesale as a religious or spiritual lifestyle is unacceptable in Islam, since they do not incorporate Islamic beliefs and obligations.

If, however, Muslim addicts employ the Twelve Steps strictly as a therapeutic method within the framework of Islamic faith and practice, this approach is not only permissible but desirable. Given the proven effectiveness of this method, Muslim addicts who remain committed to Islamic teachings may progress through the Steps more effectively, with fewer errors, since Islam already provides a divinely guided spiritual path through the Qur'an and the Prophet.

Accordingly, Muslim NA members should preserve their Islamic spiritual lifestyle and use the Twelve-Step method solely for addiction recovery and control, drawing on Islam as their ultimate source of guidance.

Keywords: Addiction, Islam, Narcotics Anonymous, Alcoholics Anonymous, Twelve-Step Fellowship, Oxford Group.

Cite this article: Mohammad Davari (2025). "Challenges and Opportunities of Twelve-Step Fellowships for Addicts in an Islamic Society." *Journal of Islam and Social Sciences* 16(33): 29-54.



آسیب‌ها و فرصت‌های انجمن‌های دوازده‌گانه برای معتادان مسلمان

محمد داوری^۱

۱. استادیار، گروه جامعه‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران.

mdavari42@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۸

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: انجمن الکلی‌های گمنام به‌عنوان پایه همه انجمن‌های دوازده‌گانه، با نام اختصاری (AA) (Alcoholics Anon-) نخستین بار، در سال ۵۳۹۱ میلادی، با هدف بهبودی الکلی‌هایی که سرانجامی جز مرگ نداشتند، در آمریکا تأسیس شد. سپس، انجمن معتادان گمنام، در سال ۳۵۹۱ میلادی با الهام از آموزه‌های این انجمن با نام اختصاری (NA) (Narcotics Anon-) شروع به کار کرد و اکنون با بیش از ۲ میلیون عضو در حال فعالیت است. پیام‌رسانی انجمن معتادان گمنام، در ایران، از سال ۹۶۳۱ توسط چند عضو، در مرکز بازپروری قرچک آغاز شد. در سال ۲۹۳۱ از وزارت کشور، به‌عنوان سازمانی مردم‌نهاد در سطح ملی، مجوز فعالیت دریافت کرد. همه فعالیت‌ها در این انجمن داوطلبانه است. این انجمن با روش درمانی معنویت‌گرا، به درمان معتادان می‌پردازد و در بیشتر کشورها و از جمله ایران، فعالیت وسیعی دارد و به اذعان پژوهش‌های موجود، این روش، در درمان و کنترل اعتیاد، موفق بوده و فرصت‌هایی را برای جامعه فراهم کرده است؛ اما ورود آموزه‌های معنوی انجمن به ایران، بدون شناسایی دقیق آثار منفی فرهنگی آن بر معتادان مسلمان ایران، سبب بروز آسیب‌هایی در زندگی معنوی این گروه شده است. بنابراین، ضروری است این آسیب‌ها و علل آن، که بیشتر در حوزه دینداری معتادان است، در کنار فرصت‌های آن برای کنترل اعتیاد در جامعه اسلامی شناسایی شود. پرسش اصلی پژوهش عبارت است از: روش درمانی ترک اعتیاد دوازده‌گانه، چه آسیب‌ها و فرصت‌هایی را برای معتادان مسلمان به همراه دارد؟ هدف از این پژوهش معرفی اجمالی آموزه‌های انجمن و نیز شناسایی آسیب‌ها و فرصت‌های آن برای معتادان مسلمان می‌باشد.

روش تحقیق: این پژوهش، با روش بررسی اسنادی و از طریق مصاحبه با معتادان بهبود یافته عضو انجمن انجام شده است. جامعه آماری آن، مجموعه‌ای از متون انجمن و نیز مصاحبه‌های انجام شده با برخی از معتادان بهبود یافته عضو انجمن و نیز متون برگرفته از کارگاه‌های آموزشی این گروه می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. با مراجعه





نوع مقاله: پژوهشی

به متون مرتبط با این انجمن و مصاحبه‌های انجام شده، ابتدا به اختصار آموزه‌های آن بیان شده و سپس آسیب‌ها و فرصت‌های آن برای معتادان مسلمان استخراج شده است. داده‌ها با روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. روش تحلیل محتوا، خطوط کلی‌ای را برجسته می‌کند که، به‌شکلی پراکنده، در مجموعه‌ای از متون نوشته یا نانوشته یا مانند آن درباره موضوع تحقیق و مقوله‌های تحلیل وجود دارد (محسنی و سلیمی، ۱۹۳۱، ص ۹۳۱-۴۴۱). در این تحقیق، واحد تحلیل، گزاره‌های موجود در متون کتبی مرتبط با آموزه‌های انجمن دوازده‌قدمی و مصاحبه‌های انجام شده با معتادان بهبودیافته عضو انجمن است. مقوله‌بندی، موضوعی، و ناظر به محتوای این گزاره‌هاست. واحد کدگذاری، مضمون است. این مضمون‌ها در این منابع، و نیز مصاحبه‌ها، جستجو، شناسایی و انتخاب شده‌اند؛ منابعی از قبیل «کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام»، «کتاب از دیدگاه بیل»، «کتاب ۲۱ قدم و ۲۱ سنت» و کتاب «معتادان گمنام، چگونگی عملکرد». همچنین، به‌صورت انتقادی، برخی از آموزه‌های این انجمن در مقایسه با آموزه‌های اسلامی نقد شده است. از آنجا که انجمن الکلی‌های گمنام، پایه همه انجمن‌ها می‌باشد، و آموزه‌های آنها برگرفته از منابع آن است، بیشتر منابع از این انجمن می‌باشد.

نتایج پژوهش: انجمن دوازده‌قدم، از تلفیق آموزه‌های مسیحی برگرفته از گروه مذهبی آکسفورد و تجربیات اولیه بنیان‌گذاران آن در ترک اعتیاد به الکل شکل گرفته است. اما، بیل ویلسون، اصول AA را به‌شکلی طراحی کرد که برای افراد با هر نوع پیشینه مذهبی یا غیرمذهبی قابل‌استفاده باشد. هرچند انجمن، پس از جدایی از گروه آکسفورد، در آموزه‌های خود، عدم وابستگی به مذهبی خاص را اعلام کرد، اما به‌لحاظ اینکه درمانی معنویت‌گراست، اثرگذاری روش خود را براساس توجه به ارضای نیازهای معنوی بیماران معتاد به الکل قرار داده است.

مزایای این روش عبارت‌اند از: عدم منافات پیمودن قدم‌ها به‌عنوان تکنیک ترک اعتیاد با شریعت اسلامی، امکان استفاده از آن برای کنترل اعتیاد با حفظ دینداری اسلامی، ساده بودن تکنیک‌ها و امکان اجرای آن توسط معتادان بهبودیافته و حمایت از معتادان دیگر بدون چشم‌داشت مادی، و عدم وابستگی مالی آن به بودجه‌های دولتی. آسیب‌های عمده انجمن عبارت‌اند از: تفاوت ماهوی آموزه‌های انجمن با اصول و فروع اسلام، برداشت نادرست از مفاد منابع اصلی در ترجمه متون به فارسی توسط کارگزاران داخلی، عدم توجه به پایبندی مذهبی اسلامی افراد پس از پیمودن قدم‌ها، عدم بازسازی آموزه‌های دوازده‌قدم متناسب با فرهنگ غنی اسلامی. مهم‌ترین پیشنهاد برای استفاده بهینه از این روش، کاربرد آن فقط به‌عنوان تکنیک کنترل اعتیاد و نه سبک زندگی و نیز تقویت دینداری اسلامی این گروه به‌ویژه راهنمایان آن و استفاده از آن برای معتادان مسلمان با حفظ سبک زندگی معنوی اسلامی آنان و تلاش علمی برای هماهنگی این آموزه‌ها با فرهنگ اسلامی با حفظ چهارچوب اصلی قدم‌ها و نیز دینداری معتاد مسلمان بهبودیافته.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری: هرچند آموزه‌های انجمن، خاستگاهی مذهبی و مسیحی دارد، اما این تکنیک توسط بنیان‌گذاران آن به‌گونه‌ای تنظیم شده است که برای هر معتاد متمایل به ترک، با هر مذهبی و حتی برای منکران خدا قابل‌استفاده است. براساس ادعای بنیان‌گذاران، این روش می‌تواند به عنوان سبک زندگی معنوی در تمام جنبه‌های زندگی معتادان سرایت داشته باشد. بنابراین، اگر معتاد مسلمان، سبک زندگی معنوی اسلامی را رها کند و آموزه‌های انجمن را به‌عنوان مذهب و سبک زندگی معنوی خود انتخاب کند و آن را در تمام وظایف فردی و اجتماعی زندگی خود سرایت دهد، به‌شدت از نظر اسلام مردود است؛ زیرا هیچ‌کدام از اصول و فروع دین در آموزه‌های انجمن لحاظ نشده است.

اما اگر معتاد مسلمان با حفظ اصول دینداری اسلامی خود، از این قدم‌ها در جهت نجات از اعتیاد، به‌عنوان روش درمانی استفاده کند، نه تنها از نظر اسلامی مردود نیست و منعی ندارد، بلکه مطلوب هم هست؛ به‌ویژه آنکه به اذعان پژوهش‌های فراوان، کارآمدی این روش، برای ترک اعتیاد به اثبات رسیده است. همچنین، با توجه به ویژگی‌های معنوی دین اسلام، پیمودن این قدم‌ها



Research Institute of
Hawzah and University

اسلام و علوم اجتماعی

Journal homepage: <http://soci.rihu.ac.ir>



نوع مقاله: پژوهشی

برای معتاد مسلمان و پایبند به شریعت اسلامی، سریع‌تر، دقیق‌تر و با اشتباه کمتری انجام می‌شود. چون خداوند قادر، راه مستقیم رسیدن به خود را برای انسان‌ها مشخص کرده است و اراده خود را نسبت به او، از طریق پیامبر و کتاب خود، یعنی قرآن کریم، ابلاغ کرده است. بنابراین، لازم است معتادان مسلمان عضو انجمن با حفظ سبک زندگی معنوی اسلامی از این روش، فقط در جهت ترک و کنترل اعتیاد خود بهره ببرند.

واژگان کلیدی: اعتیاد، اسلام، معتادان گمنام، الکلی‌های گمنام، انجمن دوازده‌قدم، گروه مذهبی آکسفورد.

استناد: محمد داوری (۱۴۰۳). «آسیب‌ها و فرصت‌های انجمن‌های دوازده‌قدمی برای معتادان مسلمان». مجله اسلام و علوم اجتماعی ۱۶(۳۳): ۲۹-۵۴.

۱. مقدمه و بیان مسئله

انجمن الکلی‌های گمنام به‌عنوان پایه همه انجمن‌های دوازده قدم، با نام اختصاری (Alcoholics Anonymous) (AA) نخستین بار، در سال ۱۹۳۵ میلادی، با هدف بهبودی الکلی‌هایی که سرانجامی جز مرگ نداشتند، در آمریکا تأسیس شد. سپس، انجمن معتادان گمنام، در سال ۱۹۵۳ میلادی با الهام از آموزه‌های این انجمن با نام اختصاری (Narcotics Anonymous) (NA)، شروع به کار کرد و اکنون با بیش از ۲ میلیون عضو در حال فعالیت است (ولی‌زاده و شریفی‌دوست، ۱۴۰۰، ص ۲۹۶ به نقل از پایگاه جهانی انگلیسی NA). تاکنون با اقتباس از روش الکلی‌های گمنام، در زمینه انواع اعتیاد، ناهنجاری‌ها، بیماری‌ها، مشکلات عاطفی و رفتاری و نظیر اینها در سطح جهان، بیش از ۳۰۰ انجمن دوازده‌قدمی به وجود آمده است (همان، ص ۲۹۷).

پیام‌رسانی انجمن معتادان گمنام، در ایران، از سال ۱۳۶۹ توسط چند عضو، در مرکز بازپروری قرچک آغاز شد. در سال ۱۳۹۲ از وزارت کشور، به‌عنوان سازمانی مردم‌نهاد در سطح ملی، مجوز فعالیت دریافت کرد. عضویت در این انجمن برای هر معتادی که تمایل به قطع مصرف داشته باشد، آزاد است. همه فعالیت‌ها در این انجمن داوطلبانه بوده و از نظر بودجه به دولت‌ها یا مؤسسه‌ای خاص، وابستگی ندارند. هزینه‌های انجمن توسط اعضا به صورت داوطلبانه تأمین می‌شود. در حال حاضر این انجمن، به‌طور هفتگی حدود ۲۱ هزار و ۸۶۱ جلسه در سطح کشور برگزار می‌کند (وبگاه انجمن معتادان گمنام ایران).

این انجمن‌ها که ریشه در آموزه‌های مذهبی دارند، به اذعان تعداد زیادی از پژوهش‌ها، در درمان و حفظ پاک‌ی معتادان در ایران در مقایسه با دیگر روش‌ها تقریباً موفق بوده‌اند و براساس آمار غیررسمی، بیش از ۸۰۰ هزار نفر در طول این سال‌ها، با این روش موفق به ترک اعتیاد به مواد و یا الکل شده‌اند و در جلسات انجمن شرکت می‌کنند.

گسترده‌ی جلسات این انجمن در سطح کشور و اثرگذاری معنویت‌دنی‌گرایی آن، بر سبک زندگی اسلامی معتادان بهبودیافته، آسیبی را برای فرهنگ دینی معتادان مسلمان ایجاد کرده است. مشاهدات میدانی مؤلف و همکاران نشان می‌دهد که انجمن، با وجود معنوی بودن، برنامه‌ای برای تقویت پایبندی دینی اسلامی معتادان مسلمان ندارد؛ بلکه برعکس، در بسیاری از موارد، ناخواسته، سبب تضعیف پایبندی این گروه، به اعتقادات صحیح اسلامی می‌شود. به‌ویژه آنکه این آموزه‌ها، متناسب با محل خاستگاه آن، یعنی کشورهای مسیحی، و سکولار وارد ایران شده است.

همچنین، به بهانه اینکه انجمن «مذهبی» نیست، و اینکه از طرف «انجمن جهانی معتادان گمنام» کسی اجازه هیچ‌گونه تغییر در این آموزه‌ها را ندارد، تلاشی برای استفاده صحیح از این روش، متناسب با اعتقادات صحیح اسلامی نیز انجام نشده است. بنابراین، یکی از مسائل ضروری، مهم و اولویت‌دار، شناسایی آسیب‌های این انجمن برای فرهنگ دینی اسلامی و معتادان مسلمان، در کنار فرصت‌هایی است که می‌تواند برای کنترل اعتیاد داشته باشد. مسئله تحقیق حاضر، شناسایی آسیب‌ها و فرصت‌های این برنامه معنوی برای کنترل اعتیاد و نوع اثرگذاری این برنامه در پایبندی یا عدم پایبندی به مسائل مذهبی اسلامی است. سؤال اصلی پژوهش عبارت است از: «روش معنوی ترک اعتیاد دوازده قدم، چه آسیب‌ها و فرصت‌هایی را برای معتادان مسلمان به همراه دارد؟»

۲. روش تحقیق

روش این پژوهش، بررسی اسنادی است و برای تحلیل یافته‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. داده‌ها با روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. روش تحلیل محتوا، خطوط کلی‌ای را برجسته می‌کند که، به‌شکلی پراکنده، در مجموعه‌ای از متون نوشته یا نانوشته یا مانند آن درباره موضوع تحقیق و مقوله‌های تحلیل وجود دارد (محسنی و سلیمی، ۱۳۹۱، ص ۱۳۹-۱۴۴). در این تحقیق، واحد تحلیل، گزاره‌های موجود در متون کتبی مرتبط با آموزه‌های انجمن دوازده‌قدمی و مصاحبه‌های انجام گرفته با معتادان بهبود یافته عضو انجمن است.

مقوله‌بندی، موضوعی، و ناظر به محتوای این گزاره‌هاست. واحد کدگذاری، مضمون است. این مضمون‌ها در این منابع، و نیز مصاحبه‌ها، جستجو، شناسایی و انتخاب شده‌اند؛ منابعی از قبیل «کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام»، «کتاب از دیدگاه بیل»، «کتاب ۱۲ قدم و ۱۲ سنت» و کتاب «معتادان گمنام، چگونگی عملکرد».

همچنین، به‌صورت انتقادی، برخی از آموزه‌های این انجمن در مقایسه با آموزه‌های اسلامی نقد شده است. از آنجاکه انجمن الکلی‌های گمنام، پایه همه انجمن‌ها می‌باشد، و آموزه‌های آنها برگرفته از منابع الکلی‌های گمنام است، جامعه آماری این پژوهش بیشتر از منابع این انجمن است.

۳. پیشینه

در بررسی منابع، پژوهشی با عنوان پژوهش حاضر یافت نشد؛ ولی منابعی که در ادامه ذکر می‌شود، به‌عنوان پیشینه پژوهش محسوب می‌شوند. کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام (۲۰۰۶): نخستین کتاب بنیان‌گذاران انجمن است که در آن، به خاستگاه، اصول کلی و روش درمانی قدم‌ها و به‌اختصار سرگذشت بنیان‌گذاران انجمن می‌پردازد. کتاب «تعلیم قدم‌های الکلی‌های گمنام از کتاب پایه»: جمع‌آوری شده توسط علی اکبر ابراهیمی (۱۳۸۷)، این کتاب، نوعی خودآموز آموزش کتاب پایه الکلی‌های گمنام است. کتاب «از دیدگاه بیل: شیوه زندگی الکلی‌های گمنام»: دفتر خدمات جهانی الکلی‌های گمنام (۲۰۱۹): این کتاب، عمدتاً به نوشته‌های بنیان‌گذار انجمن اختصاص دارد. کتاب «۱۲ قدم و ۱۲ سنت (گام‌های دوازده‌گانه و سنت‌های دوازده‌گانه)»، ترجمه‌شده توسط دفتر خدمات عمومی الکلی‌های گمنام ایران (۲۰۱۵): این کتاب، به آموزش روش کارکردن با قدم‌ها و سنت‌های انجمن اختصاص دارد. کتاب «معتادان گمنام، چگونگی عملکرد»: کمیته ترجمه دفتر جهانی معتادان گمنام، ۱۳۸۸: این کتاب، قدم‌ها و سنت‌های انجمن معتادان گمنام را شرح می‌دهد.

مقاله «بررسی تطبیقی قدم‌های دوازده‌گانه گروه معتادان گمنام (NA) با اصول و تعالیم اسلامی»، نوشته خادم جهرمی و همکاران (۱۳۹۴): این پژوهش، مدعی است که اطلاعات دوازده‌گانه، خواسته یا ناخواسته، منطبق بر تعالیم اسلام است و اصول حیات دینی را محقق می‌کند؛ ولی مؤلفان مشخص نکرده‌اند که منظور آنان از اصول و تعالیم اسلامی چیست؟ که این اصول و تعالیم با آموزه‌های انجمن دوازده قدم منطبق است و نیز منظور آنان از اصول حیات دینی، به‌ویژه حیات اسلامی، چیست که قدم‌ها، آن را محقق می‌کند.

مقاله «تأملات انتقادی - اسلامی در ارائه برنامه دوازده قدم معتادان گمنام»، نوشته نعمت‌الله کرم‌اللهی و علی ارشد (۱۴۰۳): این پژوهش با نگاه مثبت به برنامه دوازده‌گانه معتقد است که محتوای برنامه معتادان گمنام به دلیل ریشه داشتن در مبانی هستی‌شناسی سکولاریستی و انسان‌شناسی اومانیستی، فاقد ظرفیت لازم برای تبدیل شدن به متنی برای زندگی است و براساس آموزه‌های اسلامی، نیاز به اصلاح و بازبینی دارد. تفاوت آن با پژوهش حاضر، آن است که در این مقاله، فرصت‌ها را با توجه به آموزه‌های انجمن نشان نداده است و در نقد نیز به موارد درون متنی منابع انجمن نپرداخته است و بیشتر با توضیح اصول انجمن و تطبیق آن با عناوین اسلامی برخی موارد را ذیل این اصول به عنوان نقد مطرح کرده است.

۴. یافته‌های پژوهش

شناخت آسیب‌ها و فرصت‌های انجمن، مبتنی بر درک صحیح از خاستگاه فکری و آموزه‌های آن می‌باشد. بنابراین، سطور آتی ابتدا به خاستگاه و آموزه‌های انجمن می‌پردازد و سپس فرصت‌ها و آسیب‌های انجمن برای کنترل اعتیاد را، به عنوان یافته‌های پژوهش، ارائه می‌کند.

۴-۱. خاستگاه مذهبی انجمن

این انجمن به دلایل زیر، از تلفیق آموزه‌های مسیحی برگرفته از گروه مذهبی آکسفورد^۱ و تجربیات اولیه بنیان‌گذاران آن در ترک اعتیاد به الکل شکل گرفته است:

- «ابی تاجر»، شخصی که برای نخستین بار، پیام بهبودی را به «بیل ویلسون» بنیان‌گذار این انجمن رساند، با کمک آموزه‌های مذهبی گروه آکسفورد، و به تعبیر خودش، به واسطه «مذهبی شدن»، از اعتیاد مزمن نجات یافته بود (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۳۵).

- جلسات اولیه «AA» (الکلی‌های گمنام)، به صورت مشترک با گروه مذهبی آکسفورد برگزار شده است.

- بنیان‌گذاران و طرفداران اولیه انجمن به ارتباط این آموزه‌ها به مذهب اعتراف کرده‌اند. دکتر فاستر کندی، متخصص اعصاب و از طرفداران انجمن، تصریح می‌کند که «انجمن، دو منبع از بزرگ‌ترین نیروهایی را که تاکنون انسان‌ها بدان پی برده‌اند، به کار گرفته است. یکی از این دو منبع، مذهب است و دیگری، غریزه اجتماعی است» (همان، ص ۱۹۱).

- ایده اولیه برخی از اعضا در نوشتن کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام، تنظیم آن مطابق با تعالیم مسیحیت بوده است (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۱۰۳).

با وجود تأثیر عمیق گروه آکسفورد بر انجمن، بنیان‌گذاران AA، موفقیت این انجمن را در گرو جدایی از هویت مذهبی گروه آکسفورد یافتند؛ زیرا بسیاری از معتادان، به‌ویژه منکران خدا نمی‌توانستند با آموزه‌های مذهبی گروه آکسفورد ارتباط برقرار کنند. به همین دلیل، بیل ویلسون، اصول AA را به شکلی طراحی کرد که برای افراد با هر نوع پیشینه مذهبی یا غیر مذهبی قابل استفاده باشد^۲ و در نهایت از وابستگی به مذهبی خاص جدا شدند.

۴-۲. آموزه‌های انجمن

همان‌طور که گذشت، شناخت فرصت‌ها و آسیب‌های انجمن، بدون فهم حداقلی از آموزه‌های آن مشکل است؛ بنابراین، سطور آتی، به اختصار به آموزه‌های اصلی انجمن می‌پردازد.

۱. سایت «etiad.org» به آدرس <https://etiad.org> در مقاله‌ای با عنوان «آشنایی بیل ویلسون با اصول گروه آکسفورد»، در این باره می‌نویسد: گروه آکسفورد در اوایل قرن بیستم توسط کشیشی به نام فرانک بوکمن (Frank Buchman) تأسیس شد. بوکمن که نگران زوال معنویت و اخلاق در جامعه بود، این گروه را با هدف بازگشت به اصول ساده و اصیل مسیحیت بنیان گذاشت. او اعتقاد داشت که اصلاح فردی و ارتباط عمیق با خدا می‌تواند به احیای معنویت و اخلاق در جامعه کمک کند. این گروه، یکی از انجمن‌های معنوی تأثیرگذار در نیمه اول قرن بیستم بود که بدون وابستگی به آیین یا مذهب خاصی، بر اصول معنوی و اخلاقی مانند صداقت، خلوص، از خودگذشتگی، و عشق تأکید داشت. اعضای این گروه، بدون پرداخت حق عضویت و با حمایت داوطلبانه تشویق می‌شدند تا به دیگران کمک کنند، از خدا راهنمایی بخواهند، و از تجربه دیگران برای بهبودی خود بهره گیرند. این گروه توانست به افرادی مانند ابی تاجر (Ebbey Thatcher) که قصد ترک اعتیاد به الکل داشت، کمک کند. ابی، که پیش‌تر الکلی بود، پس از تجربه دو ماه هوشیاری، تصمیم گرفت، نتایج ترک مصرف الکل و تغییر معنوی خود را با دیگران به اشتراک بگذارد. او با بیل ویلسون، یکی از دوستان قدیمی‌اش که با اعتیاد شدید به الکل دست‌وپنجه نرم می‌کرد، ارتباط گرفت و تجربیات خود را با او به اشتراک گذاشت. این ملاقات تأثیر عمیقی بر بیل ویلسون گذاشت و آغازگر آشنایی او با اصول گروه آکسفورد شد. بیل ویلسون بسیاری از اصول و روش‌های گروه آکسفورد را در ساختار اولیه انجمن الکلی‌های گمنام (AA) گنجانده است. اصول کلیدی گروه آکسفورد شامل تمرین‌های معنوی و اخلاقی زیر بود: ۱. اعتراف به اشتباهات: پذیرش نقاط ضعف شخصی به عنوان گامی ضروری برای رشد و تغییر (این مفهوم به عنوان قدم چهارم و پنجم در برنامه دوازده‌قدمی AA ظاهر شد). ۲. جبران خسارت‌ها: تلاش برای اصلاح اشتباهات گذشته و جبران خسارت به دیگران (در قدم هشتم و نهم AA، اصلاح اشتباهات گذشته و جبران خسارت‌ها، به عنوان یک عنصر کلیدی مطرح است). ۳. دعا و تفکر معنوی: ایجاد ارتباط روزانه با خداوند و درخواست هدایت و کمک از او (تأکید بر ارتباط معنوی با خداوند در قدم‌های یازدهم و دوازدهم AA بازتابی از آموزه‌های معنوی گروه آکسفورد است). ۴. کمک به دیگران: بهبود زندگی دیگران از طریق حمایت، همدلی، و مشارکت در تجربیات مثبت (فلسفه کمک به سایر الکلی‌ها است که یکی از پایه‌های اصلی AA است، مستقیماً از گروه آکسفورد الهام گرفته شد). این اصول ساده اما عمیق، نه تنها به رشد اخلاقی و معنوی افراد کمک می‌کرد، بلکه زمینه‌ای برای تأثیرگذاری بر دیگران نیز فراهم می‌آورد (سایت «etiad.org» مجله اعتیاد ترجمه سپهر آذری دی ۱۴۰۳: <https://etiad.org>).

2. <https://etiad.org>, 1403

الف) ارضای نیازهای معنوی معتادان

اندیشمندان این نکته را پذیرفته‌اند که انسان افزون‌بر نیازهای مادی، زیستی و روانی، نیازهای ویژه‌ای دارد که مرتبط با بُعد معنوی حیات اوست. این نیازها با نام نیازهای معنوی شناخته شده است و در سه محور زیر دسته‌بندی شده‌اند:

- نیازهای باور دینی: نیاز به درک حضور خداوند، داشتن هدف و معنا در زندگی و نداشتن ترس از مرگ؛

- نیازهای کنش‌های دینی: نیاز به دعا و نیایش، انجام مناسک و عبادات و شرکت در مراسم دینی؛

- نیازهای حمایت اجتماعی دینی: نیاز به مراقبت کردن از دیگران و مراقبت آنان در گروه‌ها و اجتماعات دینی، رفتن به معابد و انجام عبادات جمعی و پیوند و ملاقات با رهبران و گروه‌های مرجع دینی (سالاری‌فر و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۱۶).

از نگاه روان‌شناسان، انسان به ارضای هر دو بُعد از نیازهایش نیازمند است؛ به گونه‌ای که توجه محض به نیازهای مادی، زمینه بروز خشم، حسادت، کینه، اضطراب و آشفتگی را در افراد ایجاد می‌کند و شناخت و ارضای نیازهای معنوی، عاملی در ایجاد و ارتقای سلامت روانی افراد محسوب می‌شود (سالاری‌فر و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۱۵-۱۱۹). برای مثال، یونگ، نیازهای معنوی انسان را به عنوان یک جنبه از سلامت انسان می‌داند و درباره برخی از بیماران خود یادآور شده است که: به اعتقاد من، آنها به این دلیل گرفتار بیماری‌های روانی شده بودند که نیازهای معنویشان برآورده نشده بود. تنها وقتی که به دین بازگشتند و نیازهای معنوی‌شان ارضا شد، به طور کامل درمان شدند (نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۱۹۴).

هرچند انجمن، پس از جدایی از گروه آکسفورد، در آموزه‌های خود، عدم وابستگی به مذهبی خاص را اعلام کرد، اما به لحاظ اینکه درمانی معنویت‌گراست، اثرگذاری روش خود را براساس توجه به ارضای نیازهای معنوی بیماران معتاد به الکل قرار داده است. برای مثال، برای ارضای نیاز باور دینی، «باور به خدا» را با نام «خدا» و یا «نیروی برتر»، از اصول پایه‌ای خود معرفی می‌کند و برای ارضای نیاز به کنش‌های دینی، دعا و مراقبه را پیشنهاد می‌دهد. این انجمن، اعتقاد به خدا را عامل هدفمند شدن خلقت و رهایی از ترس به ویژه ترس از مرگ می‌داند: «در مورد من، سنگ زیربنای رهایی از ترس، ایمان بود. ایمانی که علی‌رغم تمامی ظواهر دنیوی، سبب شد تا دریابم در جهانی زندگی می‌کنم که دارای معناست» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۵۸).

همچنین، برای ارضای «نیازهای اجتماعی حمایت دین»، «خدمت به دیگر معتادان» را وظیفه‌ای برای اعضای انجمن می‌داند و به جای رفتن به معابد، حضور در جلسات انجمن، شرط دوام پاکی از اعتیاد در افراد می‌باشد: «وقتی که کارکرد دوازدهمین قدم منجر به تشکیل گروه می‌شود، اکتشافی نیز صورت می‌گیرد مبنی بر اینکه بیشتر افراد بدون وجود گروه، قادر به بهبودی نیستند. ... آشکار است که گروه باید دوام آورد چرا که در غیر این صورت اعضا نمی‌توانند به طور انفرادی راه به جایی برند» (از دیدگاه بیل، ص ۱۶).

ب) ایمان به خداوند به عنوان قدرت برتر

یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم و رمز موفقیت برنامه معنوی دوازده‌قدم، تأکید بر باور به وجود خدا و پذیرش قدرت او، به عنوان «قدرت برتر»، و نیز کمک گرفتن از او برای ترک اعتیاد، و حفظ این پاکی است. از نظر انجمن، این درمان معنوی، بدون داشتن حداقل اعتقاد به خدا قابل انجام نیست: «ناتوانی مشکل ما بود؛ ما باید نیرویی را می‌یافتیم که بتوانیم با او زنده بمانیم؛ و این نیرو، باید نیرویی بزرگ‌تر از خودمان می‌بود. ... ما کتابی نوشته‌ایم که معتقدیم، هم معنوی است و هم اخلاقی. و البته این یعنی ما می‌خواهیم درباره خدا حرف بزنیم» (الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۷۰-۷۱). در قدم دوم انجمن نیز آمده است: «به این باور رسیده‌ایم که نیروی برتر از نیروی خودمان، می‌تواند سلامت عقل را به ما بازگرداند» (همان، ص ۸۴) و در قدم سوم، تصریح شده است که منظور از نیروی برتر خداست (معتادان گمنام، ۱۳۸۸، ص ۲۶).

البته منظور انجمن از خدا، خدای فطری است که هر فرد با هر دین و مذهب و حتی افراد بی دین نیز می توانند به شکلی در درون خود، آن را بیابند و به آن مراجعه کنند: «در عمق وجود هر زن و مرد و بچه‌ای، مفهوم بنیادی خدا وجود دارد. هرچند ممکن است با مصیبت‌ها، غرور و یا ستایش چیزهای دیگر، پوشیده شده باشد؛ ... خدا به همان اندازه خودمان واقعیت داشت. ما این حقیقت بزرگ را در عمق وجود خود یافتیم» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۷۹).

همچنین، بنیان‌گذاران انجمن یادآور می‌شوند که: «خداشناسی هر انسان، باید بنا بر جستجوی خودش باشد و این امر به خودش مربوط است» (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۱۰۳). بنابراین، لازم نیست معتاد، تصور دیگران از خدا را داشته باشد؛ بلکه انجمن تصور فرد، هرچند ناقص، برای نزدیک شدن به او و برقراری ارتباط با خداوند کافی می‌داند: «خوشبختانه فهمیدیم که لازم نیست تصور دیگران از خدا را بپذیریم، تصور خودمان از خدا، هرچند ناقص، برای نزدیک شدن به او و برقراری ارتباط با او کافی بود. به محض اینکه ما امکان وجود یک آفریننده حکیم و روح هستی را که در همه چیز نهفته است، پذیرفتیم، نیرو و گرایش جدیدی پیدا کردیم، ... ما دریافتیم که خدا برای کسانی که در جستجوی او هستند، شرایط سختی نگذاشته است. ... ما معتقدیم درگاه او به روی همه انسان‌ها باز است. بنابراین، وقتی با شما از خدا سخن می‌گوییم، منظور ما تصور خودتان از خداست (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۷۲).

آموزه‌های این انجمن، ایمان به خداوند خالق و قادر و عادل و عشق تمام و کمال را، عامل درک معنا از زندگی می‌داند: «در مورد من، سنگ زیربنای رهایی از ترس، ایمان بود. ایمانی که علی‌رغم تمامی ظواهر دنیوی، سبب شد تا دریابم در جهانی زندگی می‌کنم که دارای معناست. برای من، این باعث شد تا به خالق که قدرت، عدل و عشق تمام و کمال است، ایمان بیاورم. خالق که مرا بی‌جهت نیافریده و سرنوشتی برایم قرار داده تا به‌سوی همانندی و هم‌شکلی با او رشد کنم. اگرچه اندک و لنگان.... دیگر دوباره مایل به تجربه فلاکت گذشته‌ام نیستم؛ چراکه من جهان را دیدم که با نور عشق خدا روشن شده بود و دیگر تنها نبودم» (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۵۸). «ما می‌دانیم که خداوند عاشقانه مراقب ماست. می‌دانیم که وقتی رو به‌سوی او برمی‌گردانیم همه چیز در این دنیا و هم در دنیای پس از مرگ برایمان مطلوب می‌شود» (همان، ص ۱۲۵). «وقتی حضور او را درک کردیم، دیگر ترس از امروز و فردای جهان دیگر، از ما رخت برپست و دوباره متولد شدیم» (همان، ص ۸۷).

در نهایت این گروه موفقیت و رشد روحانی خود را مرحمتی الهی قلمداد می‌کند: «AA یک داستان موفقیت در معنای عام کلمه نیست؛ بلکه سرگذشت رنجی است که به مرحمت خداوند، تغییر شکل می‌دهد و تبدیل به رشدی روحانی می‌شود» (همان، ص ۴۲) و در مقام عمل، نیز اراده اشخاص را به شرطی درست می‌داند که در راستای اراده خداوند، قرار گرفته باشد: «تنها زمانی که اراده ما در راستای اراده خداوند قرار گیرد، می‌تواند مورد استفاده درست قرار بگیرد؛ توسعه هماهنگی اراده‌مان با خواست خداوند، هدف دوازده‌گانه الکلی‌های گمنام است» (همان، ص ۴۹). نیز متذکر می‌شوند که: «واضح است تا زمانی که جویای اراده خدا برای خود نباشیم، هرگز قادر به درک آزادی زیر سایه پروردگار نخواهیم بود» (از دیدگاه بیل، ص ۳۳). و نیز معتقدند که «ما دریافته‌ایم که بهترین منشأ برای ثبات عاطفی، ذات پروردگار است. ما دریافته‌ایم که تنها اتکا به عدالت، بخشش و عشق تمام و کمال او، وابستگی سالم است و این همان چیزی است که وقتی هیچ چیز دیگر کارگر نمی‌افتد، به یاری ما می‌شتابد» (همان، ص ۸۰).

ج) شناسایی و رفع موانع شخصیتی و اخلاقی

انجمن معتقد است: «از آنجاکه کوری ما به سبب نواقص مان است، ابتدا می‌بایست کاملاً به این کاستی‌ها پی ببریم. آنچه در درجه اول برای هر قدم جدید در رشد روحانی بدان نیازمندیم، یک مراقبه سازنده است» (همان، ص ۱۷). به تعبیر یکی از مدرسان و راهنمایان انجمن در توضیح ارتباط بین قدم‌ها و روحانی بودن آنها، می‌توان گفت: قدم اول برای درمان جسمی اعتیاد و پذیرش عدم توانایی بر ترک با نیروی شخصی است؛

قدم دوم برای شناخت اولیه از خداوند و قدرت برتری از شخص است که به او توانایی ترک اعتیاد می‌دهد؛ قدم سوم، برای دوری از خودخواهی و خودپسندی، به‌منظور ایجاد ارتباط با خداوند درک شده توسط شخص، و پذیرش اراده اوست. و «هفت قدم» یعنی قدم چهارم تا دهم برای رفع موانع شخصیتی و اخلاقی ارتباط با خداست. و در قدم یازدهم شخص با دعا و مراقبه روزانه، با احساس حضور دائمی خدا در زندگی، فهم عمیق‌تر و گسترده‌تری از اراده‌ی خدایی پیدا می‌کند که در قدم سوم، اراده‌ی خود را به او واگذار کرده بود؛ قدم دوازدهم هم، اجرای اراده‌ی خداوند در مورد خدمت به دیگران است؛ زیرا از دیدگاه انجمن، «ایمان بی‌عمل اثری ندارد» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۱۱۱).

(د) دعا و مراقبه

از دیدگاه انجمن، معتاد بهبودیافته برای حفظ این حالت معنوی و پاکی از اعتیاد، نیازمند «دعا و مراقبه» روزانه است که قدم یازدهم به آن اشاره دارد: «ما از راه دعا و تعمق کوشیدیم به پروردگاری که خود درک می‌کردیم، نزدیک‌تر شویم و فقط طالب آگاهی از خواست او برای خود و قدرت اجرایش شدیم» (همان، ص ۸۴). معتادان بهبودیافته با این روش معنوی، باید «هر روز خواست خدا را در تمام اعمال خود لحاظ کنند که خدایا چطور می‌توانم به بهترین وجه به تو خدمت کنم تا خواسته‌ی تو و نه خواسته‌ی ما برآورده شود؟ ... این افکاری است که باید در تمام اوقات در خود زنده نگه دارند» (همان، ص ۱۰۸).

در آموزه‌های انجمن، دعا درخواست از خداوند است و مراقبه (تعمق)، پیدا کردن مسیری برای ارتباط با خداوند و دریافت شناخت خواست و اراده‌ی اوست: «در گام یازدهم، نیایش و مناجات مطرح است، در مورد مسئله دعا، ما نباید از آن خجالت بکشیم. مردمانی بهتر از ما مرتباً از آن، استفاده می‌کنند. اگر دیدگاه ما نسبت به آن درست باشد و تلاش کنیم، مؤثر خواهد بود» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ص ۱۰۸). از نظر انجمن، «مراقبه (تعمق)، یک ماجرایی شخصی است که هر یک از معتادان بهبود یافته به شیوه‌ی خود، آن را دنبال می‌کند. اما هدف آن همیشه یک چیز است: و آن گسترش دادن ارتباط آگاهانه با خداوند و رحمت الهی و بینش و عشق اوست. همیشه به یاد داشته باشیم که مراقبه در حقیقت شدیداً عملی است. یکی از اولین نتایج آن، تعادل حسی است. به کمک آن ما می‌توانیم راه و مسیر ارتباطمان را با خداوندی که خود درک می‌کنیم، وسعت دهیم و عمیق‌تر کنیم» (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۹۸). و از شرایط آن، قرار گرفتن در حالت آرامش و سکوت برای دریافت الهام از خداوند و مواظبت داشتن بر شناسایی روزانه نقایص و برطرف کردن فوری آنهاست (همان، ص ۹۶-۹۸).

این گروه معمولاً مراقبه را با یک دعا به پایان می‌رسانند: «... ما معمولاً مراقبه‌ی خود را با یک دعا خاتمه می‌دهیم و برای آگاهی از قدم‌های بعدی خود، در طول مدت روز، تقاضای راهنمایی می‌کنیم» (همان، ص ۹۹). انجمن برای اجرای این قدم، به‌مانند یک مذهب، متونی را برای دعا پیشنهاد می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۹۵). البته در آموزه‌های آن، تصریح شده است که معتقدان مذهبی می‌توانند به مراقبه موجود در دین خود، مراجعه کنند: «البته تجربه‌ی عملی مراقبه و دعا طی قرن‌ها، بسیار عظیم است. کتابخانه‌های دنیا و عبادتگاه‌ها، گنجینه‌های باارزشی برای هر طالبی هستند. امید است هر عضو الکلی گمنام که تعلق مذهبی‌اش بر مراقبه تأکید می‌کند، بیش‌ازپیش به انجام تکالیف آن مذهب بپردازد» (همان، ص ۹۶). البته این گروه معتقد است: «در این مورد، سر بسته صحبت کردن خیلی آسان‌تر است؛ اما ما مطمئنیم که می‌توانیم پیشنهادهای دقیق و باارزشی عرضه کنیم. ما هر شب قبل از خواب، جزئیات آن روز را مرور و بررسی می‌کنیم. آیا خشمگین، خودخواه، نادرست و یا وحشت‌زده بوده‌ایم؟ آیا معذرتی بدهکاریم؟ ... پس از مرور جریان‌ات روز از خدا طلب بخشش می‌کنیم و در مورد تصحیح اقدامات خود، جویای راهنمایی می‌شویم. هرروز پس از برخاستن از خواب راجع به ۲۴ ساعت آینده، فکر می‌کنیم و نقشه‌های آن روز خود را موردبررسی قرار می‌دهیم. قبل از شروع از خداوند می‌خواهیم که به افکار ما جهت و مسیر دهد و آن را از نیت‌های حسرت آلود، نادرست و خودپرستانه دور کند» (همان، ص ۹۵). و برای افراد غیر مذهبی هم ضمن ارجاع آنان به کتابخانه‌ها و کتاب‌های مذهبی، دعاهایی از برخی قدیسن و نیز دعا‌های صبحگاهی و هنگام شام پیشنهاد شده است (همان، ص ۹۶).

هـ) خدمت به دیگر معتادان

در قدم دوازدهم انجمن آمده است: «با بیداری روحانی حاصل از برداشتن این قدم‌ها، سعی کردیم این پیام را به الکلی‌ها برسانیم و این اصول را تمام مراحل زندگی خود به اجرا درآوریم» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ص ۸۴). درواقع، قدم دوازدهم تأکیدی بر پایبندی به قدم‌های یازده‌گانه قبل و برای ارضای نیازهای حمایت اجتماعی دینی است؛ یعنی «نیاز به مراقبت کردن از دیگران و مراقبت آنان در گروه‌ها و اجتماعات دینی»؛ در این قدم، معتاد بهبود یافته درواقع با کمک به بهبودی دیگر معتادان با ارضای نیاز حمایت اجتماعی دینی خود، به بهبودی و حفظ پاکی خود کمک کرده است؛ زیرا می‌داند که ایمان بی‌عمل ثمر ندارد؛ و بهترین عمل از نظر انجمن، پیام‌رسانی و کارکردن با سایر معتادان و نجات آنان از این بیماری است: «تجربه‌های عملی نشان می‌دهد هیچ چیز به اندازه کار مشتاقانه با الکلی‌های دیگر، نمی‌تواند مصونیت برای ما در برابر الکلی‌تضمین کند. وقتی همه چیز با شکست مواجه می‌شود، این روش مؤثر است. پیشنهاد ما این است، این پیام را به الکلی‌های دیگر، انتقال دهید! جایی که از هیچ کس کاری ساخته نیست، شما می‌توانید کمک کنید. شما می‌توانید، اعتماد آنها را جلب کنید؛ فراموش نکنیم که بیماری آنها بسیار حاد است. در این صورت زندگی معنای جدیدی پیدا خواهد کرد. دیدن بهبودی دیگران، دیدن کمک آنها به دیگران، تماشای از بین رفتن تنهایی، دیدن گسترش دوستی در پیرامون ما، داشتن دوستان زیاد، این تجربه‌ای است که نباید از دست بدهید. رابطه مستمر با تازه‌واردها و با یکدیگر، نقطه‌ای روشن در زندگی ما به شمار می‌آید» (همان ص ۱۱۳).

و) درون‌بینی و الهام، روش آگاهی از اراده خداوند

در قدم سوم انجمن، عضو تصمیم می‌گیرد که اراده و زندگی خود را به پروردگاری بسپارد که خود درک می‌کرد (همان، ص ۸۴). بنابراین، برای انجمن یافتن راهی برای فهم «اراده خداوند» درباره شخص معتاد، به منظور «هم‌راستا قرار دادن اراده خود با اراده او»، اهمیت حیاتی دارد. انجمن، معتقد به ارتباط انسان‌ها با خدا، از طریق باطن است: «همان‌طورکه دیده‌ایم، درون‌نگری راهی است که از طریق آن، ما دیدگاه و عملکرد جدید و رحمت الهی را به بخش‌های تاریک و منفی وجودمان راه می‌دهیم»؛ «تاکنون چیزهای زیادی در باره گرفتن نیرو، الهام و راهنمایی از خدایی گفته‌ایم که قادر و دانای مطلق است. اگر به‌دقت از دستورات او پیروی کرده باشیم، اکنون جاری شدن روح خدا را در خود احساس می‌کنیم. اکنون ما تا حدودی خدامحور شده‌ایم. ما این حس ششم و حیاتی را در خود پرورش می‌دهیم. اما باید از این هم پا فراتر بگذاریم، و این یعنی کار بیشتر» (کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام، ص ۱۰۸). و نیز آمده است که: «وقتی به روزی که در پیش داریم، فکر می‌کنیم، ممکن است با تردید مواجه شویم. شاید نتوانیم تصمیم بگیریم چه راهی در پیش بگیریم. در اینجا از خدا می‌خواهیم به‌طور مستقیم یک فکر یا تصمیم به ما الهام کند. آرام می‌گیریم و بر خودمان سخت نمی‌گیریم، تقلا نمی‌کنیم. وقتی پس از چند بار امتحان جواب‌های درست به ذهنمان خطور می‌کند، اغلب شگفت‌زده می‌شویم. چیزی که پیش ازین، برای ما یک جرقه ذهنی یا الهامی اتفاقی بود به تدریج به یکی از بخش‌های مؤثر ذهن ما تبدیل می‌شود» (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۹۶ و انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۱۰۸-۱۱۰).

انجمن، نظر به احتمال خطای معتادان، در الهام‌گیری، این روش را برای افراد کم‌تجربه و تازه‌وارد مشکل می‌داند: «از آنجاکه ما هنوز کم‌تجربه هستیم و تازه با خدا رابطه آگاهانه برقرار کرده‌ایم، احتمال اینکه در همه حال به ما الهام شود، کم است. اگر بخواهیم این پیش‌فرض را در همه افکار بیهوده لحاظ کنیم، ممکن است به مشکل بخوریم» (همان، ص ۱۰۹-۱۱۰). «من هم به راهنمایی و الهام و هم به دعا باور راسخ دارم؛ اما کاملاً آگاهم و امیدوارم به اندازه کافی فروتن باشم که بدانم ممکن است الهام گرفتن من خالی از اشتباه نباشد. لحظه‌ای که گمان کنم راهی روشن و شفاف به‌سوی خدا پیدا کرده‌ام، آن‌قدر خودخواه شده‌ام که ممکن است حقیقتاً دچار مشکل شوم. هیچ کس به اندازه شخص قدرت‌رانی که خیال می‌کند مستقیماً در تماس با ذات الهی است خود را دچار اندوهی بی‌معنا نساخته است» (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۴۵).

۴-۳. فرصت‌های انجمن

سطور آتی به فرصت‌هایی می‌پردازد که در این تکنیک برای نجات معتادان از اعتیاد وجود دارد.

الف) استفاده از این برنامه به عنوان تکنیک کارآمد کنترل اعتیاد با حفظ دینداری اسلامی

پژوهش‌های متعدد، حاکی از کارآمدی روش انجمن در ترک اعتیاد و حفظ پاکی معتادان است. بنابراین، استفاده از این تکنیک و قالب، برای ترک اعتیاد، با حفظ محتوا و اصول اسلامی، و با تغییرات جزئی در آموزه‌های انجمن به منظور منافات نداشتن آن با آموزه‌های اسلامی، نه تنها مردود نیست، بلکه به جهت کارآمدی آن در کنترل اعتیاد، مطلوب هم هست.

با مراجعه به آموزه‌های اسلامی می‌توان به راحتی مجوز شرعی برای استفاده از این روش را با شرایط خاص، برای کنترل اعتیاد به دست آورد؛ زیرا استفاده از این تکنیک معنوی، برای ترک اعتیاد، به گونه‌ای طراحی نشده است که اختصاص به گروه منکران خدا و یا گروه مذهبی خاص و یا غیرمسلمان داشته باشد. بلکه معتادان معتقد به هر دین و مذهب، می‌توانند با حفظ اصول و فروع دین خود، از این تکنیک و روش برای ترک اعتیاد استفاده کنند: «ما هیچ تمایلی نداریم کسی را متقاعد کنیم که تنها از یک راه می‌توان به ایمان رسید... آنهایی که وابستگی مذهبی دارند، درخواهند یافت هیچ چیز ما با عقاید یا آداب و رسوم آنها در تضاد نیست». یم و حس کرده

بنیانگذاران انجمن معتقدند: «AA نه تنها هزاران مسیحی بینو را در بازگشت به کلیساهایشان احیا نمود و باور و ایمان را به بسیاری از کافران و شکاکان بازگرداند، بلکه باعث ایجاد هسته‌های این جمعیت در میان بودایی‌ها، مسلمانان و یهودیان نیز گردید» (کتاب از دیدگاه بیل، ص ۴۱). در ادامه متذکر می‌شود که نیازی نیست، برای استفاده از این برنامه، معتادان، اعتقادات مذهبی دین خود را تغییر دهند؛ بلکه هر فردی با هر مذهبی می‌تواند با کمک آن، از اعتیاد نجات پیدا کنند. انجمن این حالت را از افتخارات روش خود می‌داند: «اگر در ذهن خود تجسم کنید که AA در میان بودایی‌ها آغاز شده بود و آنها به شما که متقاضی عضویت در انجمن بودید، می‌گفتند که تنها در صورت بودایی شدن، می‌توانید به انجمن ملحق شوید، چه می‌کردید. اگر شما یک فرد مشروب‌خوار مسیحی بودید که در این شرایط قرار می‌گرفت، آیا خود را با در بسته و مرگ مواجه نمی‌دید؟» (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۴۱). یکی از دلایل موفق بودن این تکنیک و گسترش آن در میان مذاهب مختلف، همین مطلب است؛ چون هر فرد مذهبی می‌تواند با حفظ مذهب خود از این روش برای ترک اعتیاد استفاده کنند.^۱

۱. عدم منافات روش پیمودن قدم‌ها به عنوان تکنیک ترک اعتیاد با شریعت اسلامی؛ قدم اول: «ما اقرار کردیم که در برابر اعتیادمان عاجز بودیم و زندگی‌مان غیرقابل اداره شده بود» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۸۴). درک ضعیف بودن در برابر اعتیاد و ایجاد تمایل برای ترک آن، موضوعی عقلی و عرفی است که آموزه‌های همه ادیان، آن را تأیید می‌کنند. بنابراین، این قدم اول به شکل موجود، منافاتی با آموزه‌های اسلامی ندارد. قدم دوم: «ما به این باور رسیدیم که یک نیروی برتر می‌تواند سلامت عقل را به ما بازگرداند» (همانجا). قدم دوم، پیدا کردن نیروی برتر و رسیدن به شناخت او و اعتقاد به قدرت او براساس درکی است که شخص از قدرت برتر دارد. برای معتقدان مذهبی، اعتقاد به خداوند به عنوان قدرت برتر به راحتی قابل قبول است؛ زیرا یکی از موارد مهمی که مسلمانان از دوران کودکی آموزش می‌بینند، اصول اعتقادات اسلامی است که باور به خداوند و قدرت بی‌نهایت او نیز از مهم‌ترین اصول آن است و منافاتی با آموزه‌های دوازده قدم در این باره ندارد؛ زیرا از نظر انجمن هر معتاد عضو، اختیار دارد که با درک خود، خدا را انتخاب کند؛ و هیچ راهنمایی، حق تحمیل خدایی خاص به فرد ندارد؛ بلکه برای معتاد مسلمان، با انتخاب خداوند تبارک و تعالی و قادر مطلق و دارای تمام صفات کمال و منزّه از تمام صفات نقص، به عنوان نیروی برتر، بالاترین کمک به شخص در جهت پیمودن سریع‌تر مسیر ترک اعتیاد به روش معنوی دوازده قدم است.

قدم سوم، واگذار کردن اراده خود به اراده خداوند، آن گونه که درک کرده است. معتادان مسلمانی که در قدم دوم، براساس درک خود، «الله تبارک و تعالی» را که خدای مسلمانان است، برای خود انتخاب می‌کنند، در این قدم، نیز اراده خود را به او با ویژگی‌هایی واگذار می‌کنند که در دین اسلام درک کرده‌اند و سعی می‌کنند به روشی که «الله تبارک و تعالی» گفته است، به اراده خدا واقف شوند تا بتوانند اراده خود را هم‌راستا با اراده او قرار دهند؛ زیرا براساس باور به «خداوندی که او از نظر اسلام، درک کرده است»، خداوند برای هدایت انسان‌ها و رفع مشکلات آنها، پیامبرانی فرستاده و آخرین آنها حضرت محمد ﷺ است و پیام خود را از طریق قرآن به او ابلاغ کرده است و قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ» ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید پیغمبر و اولی الامر از خودتان را (نساء، ۵۹). پس برای فهم اراده خداوند درباره خود از طریق مراجعه به قرآن (کتاب خدا) و دستورات پیامبر و امامان پیغمبر می‌کند. اگر این واگذاری کاملاً واقعی و متناسب با آموزه‌های اسلامی باشد، فرد در این مرحله به اخلاص می‌رسد؛ زیرا زمانی که معتاد مسلمان براساس آموزه‌های اسلامی، اراده خود

ب) پذیرش انتقادهای سازنده و تحمل در برابر انتقادهای غیرسازنده

یکی از آموزه‌های انجمن که توسط بنیان‌گذاران آن مورد تأکید بوده و به تعبیر آنان، «باید مرتباً» مورد توجه قرار گیرد، پذیرش انتقاد سازنده است. از نظر این افراد، اعضای انجمن باید در برابر نقد دیگران چه سازنده و غیرسازنده صبور باشند و از نقد سازنده، برای رشد و کمال خود استفاده کنند: «گاهی وقتی مردم ایراداتی از AA می‌گیرند، عکس‌العمل‌هایی مثل شوکه شدن، تعجب و یا خشم از خود نشان می‌دهیم تا آن حد برآشفته می‌شویم که ظرفیت بهره‌مند شدن از انتقاد سازنده را هم از دست می‌دهیم. این نوع رنجش، هیچ‌گونه دوست و رفیقی را برایمان به ارمغان نمی‌آورد و باعث دستیابی به هدفی سازنده نمی‌شود. به‌طورقطع، فضای انتقاد، فضایی است که می‌توانیم در آن رشد کنیم» (همان، ص ۶۳).

ج) ظرفیت این تکنیک برای تقویت دینداری اسلامی

همان‌طورکه گذشت، روش درمانی معنویت‌گرای انجمن، بر پایه تقویت اعتقاد به خداوند، و نیز تسلیم شدن در برابر اراده اوست. یادآوری اصل اعتقاد به خداوند متناسب با مفهوم اسلامی آن برای معتاد مسلمانی که به علت عوارض اعتیاد، و نداشتن سلامت عقل، مدتی از پابندی به آموزه‌های اسلامی فاصله داشته، می‌تواند سبب تقویت اصل خداآوری در او، و در نتیجه پابندی بیشتر او به آموزه‌های دینی شود؛ زیرا رساندن پیام دین، به معتاد بهبودیافته‌ای که سلامت عقلی را به دست آورده و اراده خود را تسلیم اراده خداوند تبارک‌وتعالی نموده است، به مراتب ساده‌تر از زمانی است که معتاد غرق در اعتیاد است و سلامت عقلی ندارد.

بنابراین اگر اعتقاد صحیح به خداوند (الله تبارک‌وتعالی) توسط انجمن در شخص معتاد مسلمان ایجاد و رذایل اخلاقی او اصلاح شود،

را انحصاراً در اختیار خداوند قرار می‌دهد، به معنای این است که فقط تابع اوامر الهی است و فقط او را عبادت می‌کند. و این نوع اجرای قدم، متناسب با فهم اسلامی، منافاتی با آموزه‌های انجمن نیز ندارد. بنیان‌گذار انجمن در نوع برخورد با معتاد مراجعه‌کننده به انجمن، که یک معتاد مسلمان هم می‌تواند مصداق آن باشد، می‌گوید: «اگر (معتاد مراجعه‌کننده) تصور می‌کند می‌تواند این کار را به شیوه‌ای دیگر انجام دهد، یا دیدگاه معنوی دیگری را می‌پسندد، او را تشویق کنید براساس تشخیص خود عمل کند» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۱۱۹).

قدم چهارم تا دهم درواقع، شناسایی عیوب اخلاقی شخصی مانند ترس، رنجش، خشم، غرور و... و پاک شدن از این رذایل اخلاقی است و نیز شناسایی حقوق ضایع شده دیگران و درخواست از خداوند به منظور قدرت پیدا کردن برای پاک شدن از رذایل و جبران این خسارت‌هاست. برای معتاد مسلمانی که از طریق شریعت، از اراده خداوند نسبت به خود آگاه شده، پیمودن این قدم‌ها، به مراتب راحت‌تر و سریع‌تر از منکران خداست؛ چون با مراجعه به شریعت از وظایف خود و اراده خداوند نسبت به خود و روش جبران آنها، آگاه می‌شود و با کمک خداوند و همراهی راهنمایانی آگاه به آموزه‌های اسلامی می‌تواند این مسیر را دقیق‌تر و سریع‌تر و کم‌اشتباه‌تر از غیرمسلمان‌ها پیماید.

البته باید دقت شود که اقرار به گناه و، نه بررسی نواقص شخصیتی، نزد فرد دیگر، در دین اسلام نهی شده است و از آنجا که معتاد بهبودیافته باید طبق اراده خداوندی که درک کرده اقدام کند، این مورد نیز باید طبق درک او از اراده «الله تبارک‌وتعالی» باشد که حفظ آبروی مؤمن را بالاتر از حفظ احترام کعبه (خانه خود) می‌داند و برای بخشیده شدن و رفع آثار روحی آن، فقط اقرار به گناه در برابر او را کافی می‌داند. افزون‌براین، معتاد مسلمان شیعه می‌تواند با حضور در مشاهد شریفه امامان، در برابر این بزرگواران که آگاه به حالات او هستند و از نظر ما زنده هستند، به بیان اشتباهات و گناهان خود بپردازد و از آنان نیز به عنوان واسطه‌های فیض الهی در این باره درخواست کمک کند. در این صورت آرامش روحی و معنوی برای او حاصل می‌شود و نیازی به هتک احترام خود، نزد دیگران، حتی یک نفر هم ندارد.

قدم یازدهم: همان‌طورکه گذشت، انجمن در این قدم، دعا و مراقبه مشخصی را برای افراد غیرمذهبی بیان کرده است؛ اما معتاد مذهبی نه تنها از مراجعه به روش دعا و مراقبه معنوی در مذهب خود منع نشده است، بلکه انجمن، معتقدان هر دین را به اجرای دستورات دینی خود ارجاع داده است و این ظرفیتی است که معتادان معتقد به اسلام می‌توانند دعا و مراقبه را از منابع اسلامی اخذ کنند: «البته تجربه عملی مراقبه و دعا، طی قرن‌ها بسیار عظیم است... امید است هر عضو الکلی گمنام که تعلق مذهبی‌اش بر مراقبه تأکید می‌کند، بیش‌ازپیش به انجام تکالیف آن مذهب بپردازد» (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۹۶).

در اجرای قدم دوازدهم، خدمت به همنوع چه معتاد و چه غیرمعتاد، به عنوان وظیفه انسانی و اسلامی هر مسلمان است که بر آن تأکید فراوان شده است؛ چه در قالب امر به معروف و نهی از منکر و چه در قالب نجات جسمی یا روحی یک انسان؛ تا آنجا که دین اسلام در قرآن کریم، نجات یک انسان را با نجات کل انسان‌ها، برابر می‌داند (مانده، ۳۲). همچنین، ظاهر جمله «این اصول را در تمام مراحل زندگی خود به اجرا درآوریم»، در قدم دوازدهم - که در برخی متون به غلط «تمام شئون» ترجمه شده است - به معنای دریافت محتوای این مراحل از دین خاص و یا انجمن نیست؛ بلکه طبق آموزه‌های انجمن، هر فرد طبق فهم اراده خدایی که درک کرده و براساس مذهبی که انتخاب کرده، محتوای این مراحل را انتخاب و سعی می‌کند با پیمودن قدم‌ها، در عین حال که آموزه‌های اسلامی خود را حفظ کرده است، بتواند از اعتیاد نجات پیدا کند و پاکی خود را حفظ نماید.

به راحتی می‌توان از نظر معنوی به او کمک کرد تا با شناخت بیشتر از این خدای با عظمت و واگذاری اراده خود به خواست و اراده او و نیز ادامه مسیر از طریق دعا و مراقبه بر اساس شریعت اسلامی، هم دینداری اسلامی و هم پاکی خود را حفظ کند.

علامه طباطبایی رحمته الله درباره رسیدن به اخلاص، در نامه‌ای به فرزند خود می‌نویسد: «تا مسائل مادی در نظر انسان بی‌ارزش نشود، امکان ندارد که حالت توحید و خلوص پیدا شود. منظر دل نیست جای صحبت اغیار* دیو چو بیرون رود، فرشته درآید؛ بعضی گمان می‌کنند که اول باید حالت توحید و خلوص بیاید تا انسان از غم و افسردگی نجات پیدا کند؛ ولی مطلب کاملاً برعکس است. انسان باید ابتدا از مسائل مادی بگذرد و سود و زیان در نظر او یکسان شود تا روزه‌ای از توحید و خلوص در قلب او باز شود. کسی که دلش از افکار پریشان مادی مالا مال است و ظرف روحش از غم‌ها و غصه‌های جانکاه مملو است، امکان ندارد که با خدا ارتباط حقیقی پیدا کند. باید از تمام غم‌ها خالی شد تا غم او و فکر او در روح پیدا شود».

منابع انجمن در خصوص تقویت دینداری می‌گویند: «تعداد زیادی از A.A. که روزگاری شکاک و یا منکر خدا بودند به ما می‌گویند که در طی قدم پنجم بود که اولین بار واقعاً حضور پروردگار را حس کردند. حتی آنان که از قبل ایمان داشتند، اغلب آن چنان نسبت به حضور خداوند هشیارتر می‌شوند که گویی هرگز پیش از آنان چنین نبوده‌اند» (از دیدگاه بیل، ص ۱۳۴).

د) درک معتاد مسلمان از علت عدم کمک آموزه‌های اسلامی در درمان اعتیاد او

یکی از دلایلی که برخی از اعضای مسلمان انجمن در رویگردانی از شریعت اسلامی و عدم پایبندی خود به آن اعلام کرده‌اند، این است که: «دین اسلام برای درمان و نجات آنها از اعتیاد، اثری نداشته است»؛ ولی «قدم‌های انجمن»، آنها را از بیماری اعتیاد، نجات داده است؛ پس مدیون انجمن هستند و باید در تمام مراحل زندگی، براساس قدم دوازدهم، و خواسته انجمن، این برنامه را سبک زندگی خود قرار دهند. پاسخ به این شبهه به خوبی در آموزه‌های انجمن آمده است که: «باید بیش از پیش کار کنیم. ایمان بی عمل ثمری ندارد» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۱۱۱).

این شعار انجمن، معتاد مسلمان را از علت اینکه «چرا ایمان مذهبی برای او کاری نکرده است»، آگاه می‌کند. او متوجه می‌شود که اثر نکردن ایمان اسلامی به او در پیشگیری و ترک اعتیاد، مربوط به خودش است؛ زیرا او اگرچه ایمان قلبی به آموزه‌های اسلام داشته است، ولی اهل عمل کردن به مقتضای ایمان خود براساس دستورات اسلامی نبوده است و ایمان بی عمل هم از نظر اسلامی، و هم از نظر انجمن، بی اثر است؛ زیرا اگر از نظر عملی، پایبند به آموزه‌های اسلام بود، هیچ‌گاه گرفتار الکلی و اعتیاد به عنوان حرام شرعی نمی‌شد؛ همان‌طور که صدها میلیون مسلمان معتقد به آموزه‌های ایمانی و عمل‌کننده به دستورات آن، لب به الکلی نزنده‌اند و معتاد نشده‌اند و از این خطر در امان بوده‌اند.

همان‌طور که در دیدگاه بنیان‌گذار این انجمن به این مطلب اشاره شده است: «ممکن است فرد موردنظر شما به یک فرقه مذهبی وابسته باشد. ممکن است آموزه‌ها و تربیت دینی او، از اعتقادات شما بسیار قوی‌تر باشد. در این صورت از خودش خواهد پرسید که شما می‌خواهید چه چیزی به آنچه از قبل می‌داند، اضافه کنید. اما کنج‌کاو خواهد شد که چرا اعتقادات خودش مؤثر نبوده و چرا اعتقادات شما تا این حد مؤثر به نظر می‌رسد. ممکن است او یکی از نمونه‌های این واقعیت باشد که ایمان به تنهایی کفایت نمی‌کند. برای اینکه ایمان مؤثر باشد، باید با ایثار و اعمال سازنده‌ای که مایه‌ای از خودخواهی در آن نیست، همراه گردد...؛ اما این واقعیت را به او گوشزد کنید که علی‌رغم دانش و ایمان عمیقش، او نتوانسته آنها را به کار بندد، در غیر این صورت به مشروب رو نیاورده بود. حکایت شما می‌تواند به او کمک کند تا بفهمد کجا نتوانسته به احکامی که به خوبی از آن آگاه است، عمل کند» (کتاب بزرگ، ص ۱۱۷).

ه) دوری از خودخواهی در کمک کردن به دیگران

یکی دیگر از مزایای این برنامه، اخلاص این گروه در کمک به دیگران بدون هیچ چشمداشتی از طرف مقابل است. هرچند اخلاص در اینجا به معنای دقیق اخلاص در برابر خداوند نیست، اما به معنای این است که خودخواهی را کنار بگذارد و حتی در دعا کردن هم به فکر دیگران باشد. انجمن در این باره می‌گوید: «ما معمولاً مناجات خود را با دعایی به پایان می‌بریم که در آن از خدا می‌خواهیم در تمام طول روز به ما نشان دهد گام بعدی ما چه باشد و هر آنچه برای مراقبت در برابر این مشکلات نیاز داریم به ما عطا کند. به‌طور خاص، از او می‌خواهیم ما را از خودرایی‌های بخشد و مراقب هستیم که هیچ‌یک از درخواست‌های ما تنها برای خودمان نباشد. ولی اگر برای کمک به دیگران باشد، می‌توانیم برای خودمان هم درخواست کنیم. مراقب هستیم هیچ‌گاه برای مقاصد خودخواهانه خود دعا نکنیم» (الکلی‌های گمنام، ص ۱۱۰).

و) عدم وابستگی مالی به دولت‌ها

یکی از فرصت‌های انجمن دوازده قدم، داوطلبانه بودن فعالیت درمانی آن می‌باشد. این انجمن حالتی مردم‌نهاد داشته و وابستگی مالی به سازمان‌های دولتی ندارد. هزینه‌های انجمن توسط اعضا و داوطلبانه پرداخت می‌شود. فعالیت افراد در درمان گروهی و وقت‌گذاری برای نجات دیگر معتادان نیز داوطلبانه است. یکی از نقاط قوت انجمن و حمایت مدیران اجرایی از آنان نیز به همین جهت می‌باشد. با توجه به اینکه این روش برای گسترش، نیازی به بودجه خاصی ندارد، اصلاح آسیب‌های معنوی و اسلامی این برنامه و حمایت عمومی دولت از آنها و نظارت‌پذیری بیشتر اعضای آن، می‌تواند زمینه را برای درمان اعتیاد به‌ویژه معتادان متجاهر و مزمن را در سطح وسیع‌تری فراهم کند.

۴-۳. آسیب‌های انجمن

همان‌طور که گذشت، هرچند انجمن خاستگاهی مذهبی دارد و در مواردی، متون انجمن، معتادان مذهبی را به آموزه‌های دین و مذهب خود ارجاع می‌دهند، اما چون آموزه‌های انجمن، به‌عنوان قالبی مشترک برای استفاده افراد مذهبی و غیرمذهبی تنظیم شده است، مرز بین چگونگی استفاده منکران خدا از این روش و استفاده افراد مذهبی از آن، به‌صورت دقیق مشخص نشده است؛ تا جایی که برخی به غلط فکر می‌کنند معنای مذهبی نبودن انجمن، به معنای اختصاص داشتن آن به افراد غیرپابند به دین خود و یا منکران خداست؛ و حال آنکه بنیان‌گذاران انجمن، اول با الهام از گروه مذهبی آکسفورد، این روش را برای نجات افراد مذهبی و معتقد به خدا، طراحی کرده بودند و تعالیم و اصول روحانی انجمن نیز نشان از این مطلب دارد.

بنابراین، عدم دقت در اجرای دقیق این آموزه‌ها و برداشت نادرست از خاستگاه اصلی انجمن، و نیز غلبه دیدگاه افراد غیرمذهبی و منکران خدا، در اجرای قدم‌ها، می‌تواند آسیب‌هایی را از نظر اعتقادی و عملی برای معتادان مسلمان ایجاد کند و آنان را وادار به ترک سبک زندگی اسلامی و انتخاب این روش، به‌عنوان سبک زندگی معنوی خود کند. در ادامه به‌اختصار به این آسیب‌ها پرداخته می‌شود.

الف) تفاوت ماهوی آموزه‌های انجمن با اصول و فروع دین اسلام

به گفته پژوهشگران، ادعای نادرست مطابقت آموزه‌های اسلامی با آموزه‌های دوازده قدم، ناشی از عدم تخصص نویسندگان درباره آموزه‌های اسلامی و ناآگاهی از زیربنای فکری انجمن می‌باشد (ولی‌زاده و شریفی‌دوست، ۱۴۰۰، ص ۲۹۸). اگر معتاد مسلمان معتقد باشد که برنامه معنوی دوازده قدم، ظرفیت جایگزینی آموزه‌های اسلامی را در سبک زندگی دارد، موارد ذیل به‌عنوان نقد این دیدگاه و آسیب عمده انجمن قابل بررسی است؛ زیرا تفاوت جدی بین این دو آموزه، به‌عنوان دو سبک زندگی متفاوت به شرح ذیل قابل ارائه است:

- کامل بودن دین اسلام و ناقص بودن این برنامه برای سبک زندگی معنوی

در قدم دوازدهم از قدم‌های انجمن آمده است: «با بیداری روحانی حاصل از کارکرد این قدم‌ها، ما کوشیدیم این پیام را به معتادان برسانیم و این اصول را در تمام امور زندگی خود به اجرا درآوریم» (معتادان گمنام، چگونگی عملکرد، ص ۱۱۲). براساس این قدم، انجمن معتقد است که در تمام امور زندگی باید از این روش استفاده کند. این بدان معناست که سبک زندگی خاصی را ارائه داده است و این بیداری را روحانی و معنوی معرفی می‌کند. سایر اصول آن نیز به موضوعات مختص به ارتباط با خداوند، کمک از او و رفع موانع ارتباط با او اشاره دارد؛ یعنی اینکه درصدد معرفی سبک زندگی معنوی است. به همین سبب در جای دیگر آمده است: «در NA، مجبور نیستیم اعتقادات خاصی را باور کنیم. برنامه ما یک برنامه روحانی است، نه یک مذهب» (همان، ص ۲۰).

براساس این، انجمن مدعی است که فرد استفاده‌کننده به این روش، بدون مراجعه به دین و مذهبی خاص نیز می‌تواند برنامه‌ای کامل برای سبک زندگی از این آموزه‌ها به‌دست آورد و حال آنکه این برنامه چنین جامعیتی در مقایسه با آموزه‌های اسلامی ندارد. دین اسلام به‌عنوان یک شریعت کامل و جهانی براساس آموزه‌های قرآن و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام)، بر سه پایه اصلی، اعتقادات، اخلاق و احکام استوار است. اصول اعتقادی اسلام بر سه پایه توحید، نبوت و معاد بنا نهاده شده است؛ ولی آنچه که از آموزه‌های انجمن به دست می‌آید، فقط تکنیکی معنوی و اجرایی به‌منظور ترک اعتیاد و حفظ پاکی، آن هم مبتنی بر صرف اعتقاد به خدا و بدون دریافت محتوای خاص از طرف فرستادگان خداوند و مورد نیاز افراد در زندگی است؛ به‌نوعی که دوازده قدم و دوازده سنت، فقط روش استفاده از محتوای مذهبی یا معنوی برای ترک اعتیاد است. این انجمن هرچند مدعی ارائه سبک زندگی خاص در همه امور زندگی است؛ ولی محتوای مشخصی را برای جنبه‌های مختلف زندگی معرفی نکرده است و در موارد خاص، افراد مذهبی را به محتوای مذهب خود و دیگران را به سایر منابع ارجاع می‌دهد (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۹۶). به همین سبب برخی از پژوهشگران معتقدند این روش اصولاً به‌واسطه محدودیت آموزه‌ها، ظرفیت لازم برای ارائه سبک زندگی ندارد: «محتوای برنامه معتادان گمنام به‌دلیل ریشه داشتن در مبانی هستی‌شناسی سکولاریستی و انسان‌شناسی اومانیستی، فاقد ظرفیت لازم برای تبدیل شدن به متنی برای زندگی است» (کرم‌اللهی و ارشد، ۱۴۰۳، ص ۲۶۶). در برخی از منابع انجمن نیز به‌صورت تلویحی به محدودیت این قدم‌ها در جهت انتخاب به‌عنوان «سبک زندگی» اشاره شده است: «این ادعا که AA، درمان همه دردهاست، حتی برای الکلیسم، محصول غرور کاذب است»^۱ (انجمن الکلی‌های گمنام ایران، ۱۳۹۸، ص ۲۹۹).

- درک ناقص از خداوند و نفی توحید

اعتقاد به وجود خداوند و صفات او در آموزه‌های انجمن به‌مراتب متفاوت با فهم اسلامی از وجود خداوند و صفات او، به‌ویژه اصل توحید

۱. مسلمان معتقد نمی‌تواند دریای معارف قرآن و اهل بیت را به بهانه ترک اعتیاد کنار بگذارد و آن را با کتاب بزرگ الکلی‌ها گمنام و قدم‌ها و سنت‌های این گروه، معاوضه کند؛ زیرا این معاوضه، انسان را از رحمت خدای مهربانی که خالق اوست، محروم می‌کند؛ مسلمان از هر تکنیکی که برای ترک اعتیاد استفاده می‌کند، باید بداند که قدرت خدای با عظمت او را نجات داده است و این تکنیک، ابزاری برای نجات او بوده است؛ پس برای شکرگزاری این نعمت، باید پابندی او به آموزه‌های اسلامی بیشتر شود؛ همان‌طور که در مقام تجربه، برخی از معتادان مسلمان از این تکنیک برای ترک اعتیاد استفاده کرده‌اند و پابندی خود را به آموزه‌های اسلامی دارند و حتی پابندی آنان به آموزه‌های اسلامی، بیشتر از زمان اعتیاد و قبل از آن، شده است. معتاد مسلمان، نمی‌تواند برای انتخاب سبک زندگی معنوی و مذهبی، خود را از دو منبع عظیم علم و سعادت یعنی قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام)، جدا کند که بحق امام باقر (علیه‌السلام) می‌فرماید: «شَرُّكَأ وَ غُرْبَا لَنْ تَجِدَا عِلْمَا صَحِيحَا إِلَّا شَيْئًا يَخْرُجُ مِنْ عَيْنِدِنَا أَهْلِ الْبَيْتِ؛ اگر به شرق و غرب بروید، هرگز دانش درستی را نخواهید یافت، مگر همان چیزی که از ما خاندان صادر شود» (کافی، ج ۱، ص ۲۹۹). و نیز امام علی (علیه‌السلام) در این باره، که باید معرفت واقعی را از اهل بیت (علیهم‌السلام) فراگرفت، می‌فرماید: اگر دانش را از معدن آن فرا می‌گرفتید و آب را از سرچشمه زلالش می‌نوشیدید و خوبی‌ها را از کانونش می‌اندوختید و راه روشن را در پیش می‌گرفتید و جاذبه حق را می‌پیمودید، بی‌گمان راه‌ها بر شما آشکار می‌شد و نشانه‌ها [ی‌راه] برایتان هویدا می‌شد (کافی، ج ۵، ص ۲). و نیز آن حضرت فرمود: دانشی که آدم و همه پیامبران دیگر تا خاتم پیامبران آوردند، در خاندان محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) وجود دارد (ارشاد، ج ۱، ص ۲۳۲). و نیز امام باقر (علیه‌السلام) فرمود: بدانید که نزد هیچ‌یک از مردم مطلب حق و درستی نیست، مگر اینکه برگرفته از چیزی است که آن را از ما خاندان گرفته‌اند (ارشاد، ج ۱، ص ۲۳۲).

بنابراین، معتاد مسلمان که از این تکنیک برای ترک اعتیاد استفاده می‌کند، حق ندارد خدای واقعی و قادر، متعال، احد و صمد، ابدی و ازلی، رحمان و رحیم، ... و با هزار و یک صفتی که در دعای جوشن کبیر برای او آمده، رها کند و به مفاهیم خودساخته پناه ببرد. در مقاله ولی‌زاده و شریفی‌نسب (۱۴۰۰)، تصویر نادرست از خداوند، در آموزه‌های انجمن‌های دوازده‌گانه به تفصیل نقد شده است.

- عدم اشاره به لزوم اعتقاد به معاد

در روش معنوی انجمن، هیچ مطلبی از مقدمه بودن دنیا برای آخرت و نیاز به اعتقاد به معاد و پاداش و جزا در آن روز، و اصولاً جستجوی هدف غایی بشر در جهان دیگر یافت نمی‌شود. به همین سبب، پژوهشگران، این معنویت را دنیاگرا و سکولار معرفی کرده‌اند. در این آموزه‌ها، درباره آخرت، فقط به این نکته بسنده شده است که با اعتقاد به خداوند، ترس از آخرت از بین می‌رود: «وقتی حضور او را درک کردیم، دیگر ترس از امروز و فردای جهان، دیگر از ما رخت برپست و دوباره متولد شدیم» (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۸۷). و نیز متذکر می‌شوند: «ما می‌دانیم که خداوند عاشقانه مراقب ماست. می‌دانیم که وقتی رو به سوی او برمی‌گردانیم، همه چیز در این دنیا و هم در دنیای پس از مرگ، برایمان مطلوب می‌شود» (همان، ص ۱۲۵).

بنابراین، یکی از تفاوت‌های جدی آموزه‌های دوازده‌گانه با تعالیم اسلامی، دنیاگرایی آن در اهداف و توجه نکردن و نیز توجه ندادن رهجویان به ویژگی‌ها و اهمیت زندگی ابدی و تأثیر اعمال انسان در کیفیت زندگی در جهان دیگر است و حال آنکه بیش از ۱۵۰۰ آیه از آیات قرآن کریم و روایات بسیاری از معصومان (علیهم‌السلام)، اختصاص به این اصل و ویژگی‌های آن، و اهمیت زندگی ابدی در جهان آخرت دارد. در یکی از کارگاه‌های برگزار شده یکی از راهنمایان در پاسخ به اینکه ترس از قیامت را چه کنیم؟ بیان می‌کند که اگر آخرت باشد، خداوند مهربان، کسی را مجازات نمی‌کند. بنابراین، در آموزش قدم‌ها غلبه بر رحمت خداوند و عدم توجه به مجازات الهی به عنوان عامل بازدارنده است.

- عدم توجه به اصل نبوت در تعالیم انجمن

همان‌طور که گذشت، در تعالیم و آموزه‌های انجمن برای ایجاد ارتباط انسان با خداوند و آگاهی از دستورات و اراده او، در کنار اعتقاد به خدا، هیچ اشاره‌ای به اصل نبوت حتی ضمنی هم نشده است. درواقع، معنوی بودن آموزه‌ها و مذهبی نبودن آن، در عدم توجه به معاد و نبوت ظهور پیدا کرده است. به همین سبب، فقط به استفاده از اصول کلی ادیان اشاره کرده است و هیچ پیامبری را به عنوان رابط بین خداوند و بندگان او

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ: مردم غیر از آنکه اعمال خود را فقط برای خدا انجام دهند، دستوری ندارند: «یعنی اگر همه عمر را هم به علم و عمل پردازی، تا خلوص نداشته باشی، نتیجه‌ای نخواهی گرفت: «الناس كلهم هالكون الا العالمون و العالمون كلهم هالكون الا العاملون و العاملون كلهم هالكون الا المخلصون و المخلصون على خطر عظيم: غیر از عالمان همه مردم در هلاکت‌اند و از آنان فقط کسانی نجات می‌یابند که به علم خودشان عمل کنند و از آنان نیز تنها مخلصان رستگار می‌شوند و این دسته مقامی والا دارند... این جمله می‌خواهد بگوید فقط مخلصین دارای مقام ارجمندی هستند که می‌توانند از چنگال شیطان نجات پیدا کنند. بنابراین، شیطان - پس از آنکه رانده درگاه شد - گفت: «فَبِعِزَّتِكَ لَا تُغَوِّیْتُهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ: به عزت تو قسم، غیر از افرادی که به حالت خلوص رسیده‌اند، بقیه مردم از دست من جان به در نمی‌برند»: زیرا اگر کسی از صفت خلوص بی‌بهره باشد و کارها را برای غیر خدا انجام دهد و هدف الهی نداشته باشد، مشرک است. وقتی صحبت از شرک می‌شود، فقط بت‌پرستی که در بت‌خانه مشغول عبادت بت است در نظر می‌آید؛ درحالی که این‌طور نیست و مشرک کسی است که غیر خدا را در زندگی خودش مؤثر بداند و در اعمال و رفتار غیر خدا را در نظر داشته باشد. پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: «دیب الشریک فی امتی کدیب النملہ السوداء علی الصخره الصماء فی اللیلۃ الظماء: نفوذ شرک در امت من، مانند حرکت مورچه سیاه بر روی سنگ سیاه در شب تاریک است». آیه شریفه می‌فرماید: «قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا؟ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يُحْسَبُونَ أَنَّهم يُحْسَبُونَ ضُاعًا: بگو: آیا می‌خواهید زیان‌کارترین مردم را معرفی کنیم؟ زیان‌کارترین‌ها کسانی‌اند که گمان می‌کنند در زندگی کار نیک کرده‌اند و حال آنکه عمرشان را در دنیا ضایع کرده‌اند». راستی! چه قدر بدبختی است که انسان به دنیا بیاید و از دنیا برود و به خیال خودش قدم‌های معنوی هم بردارد؛ ولی با دست خالی از دنیا برود و برای همیشه گرفتار حسرت و ندامت بماند! (نامه علامه طباطبایی به فرزندش، سایت لشکر مخلص خدا). ، https://akmor.blogfa.com/post/101

معرفی ننموده است. براساس این، معتاد بهبودیافته عضو انجمن، هیچ نیازی به مراجعه به کتاب‌های آسمانی به‌ویژه قرآن یا پیامبران، برای فهم صفات خداوند و دستورات او و نیز فهم اراده او نسبت به خود احساس نمی‌کند.

در آموزه‌های انجمن، وجدان گروه یعنی وجدان انجمن، به‌عنوان وسیله دریافت پیام خداوند است و به‌نوعی وظایف پیامبران الهی را در انتقال پیام خداوند برای معتادان عضو انجمن برعهده دارد. در سنت دوم انجمن در این باره آمده است: «برای هدف گروه ما فقط یک مرجع نهایی وجود دارد، خداوندی مهربان، آن‌گونه که خود را در وجدان گروه ما ابراز می‌نماید» (دفتر خدمات جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۲۲، ص ۱۸۳). نه اینکه بیان کند، آن‌گونه که اراده خداوند در کتاب‌های آسمانی و به وسیله پیامبران او بیان شده است.

افزون بر وجدان گروه که مرجع نهایی است، همان‌طور که گذشت، هر معتاد بهبودیافته، نیز می‌تواند از طریق مراقبه و الهام، با خداوند یا نیروی برتر ارتباط داشته باشد. از نظر انجمن این معتاد مجاز است نه به‌عنوان یک «متخصص دینی» بلکه بالاتر به‌مانند یک «پیامبر» برای خود عمل کند و به روش پیامبران و اولیای الهی، مستقیم و بدون هیچ واسطه‌ای و با درون‌بینی و الهام شخصی، اراده خدا را در حق خود دریافت کنند؛ هرچند تذکر داده می‌شود که افراد تازه‌کار، در دریافت الهام باید دقت بیشتری داشته باشند (الکلی‌های گمنام: کتاب بزرگ، ص ۱۰۹-۱۱۰). در مصاحبه‌ای که با یکی از بهبودیافتگان در یکی از این انجمنها انجام شد، او خود را در ارتباط با خداوند، بی‌نیاز از ارتباط با پیامبر معرفی کرد.

- عدم طرح جبران عبادت فردی به‌عنوان حق الله و تأکید فقط بر جبران حق الناس

احکام عبادی فردی به معنای مصطلح دینی در برنامه‌های انجمن جایگاهی ندارد. معتاد بهبودیافته و مسلمان در مراحل تنظیم تراز و جبران خسارت، هیچ دقتی در جبران عبادت‌های شخصی فوت شده از خود ندارد. اصولاً هیچ اشاره‌ای به تخلفات مربوط به حق الله، در آموزه‌های انجمن وجود ندارد که جبران آن، ضرورت داشته باشد. به همین سبب، جبران خسارت از طرف او مربوط به حق الناس و ضرر زدن به دیگران است و در مورد ارتباط با دیگران هم، اگر موردی گناه شرعی بود، ولی طرف مقابل نسبت به آن رضایت داشت، از حیطه حسابرسی معتاد، برای جبران در برابر خداوند خارج می‌باشد. با توجه به اینکه در جبران خسارت اشاره‌ای به جبران حق الله ندارد، به معنای بی‌توجهی به مواردی مانند نماز و روزه است که جنبه حق الهی دارد. اکثر مصاحبه‌شوندگان بیان کرده‌اند که در حسابرسی خطاها و نواقص خود، کاری به جبران مواردی نداریم که عبادت شخصی محسوب می‌شود و حق الناس نمی‌باشد.

- تفاوت محتوایی دعا و مراقبه اسلامی با دعا و مراقبه در دوازده‌قدم

هرچند در برخی از آموزه‌های انجمن اشاره شده است که افراد دیندار می‌توانند دعا و مراقبه را از دین خود اخذ کنند، اما جو حاکم بر انجمن در ایران، با توجه به مقاومتی که در برابر مذهب دارند، بر سوق دادن افراد به طرف مذهب خودشان نیست و حال آنکه طبق آموزه‌های اسلامی، وقتی معتاد مسلمان، اراده خود را به خداوند تبارک و تعالی واگذار می‌کند، به معنای پذیرش شریعت اسلامی در سه بعد اعتقادی، اخلاقی و احکام است که تمام موارد آن در دین اسلام از طریق قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) به تفصیل بیان شده است. اما مراقبه در دوازده‌قدم به معنای مواظبت بر حضور دائمی خداوند و عبادت او به روشی که در ادیان یا اسلام آمده، نیست؛ بلکه همان‌طور که گذشت، براساس آموزش‌های این گروه، به معنای تعمق و سکوت برای دریافت اراده خداوند است.

به همین سبب، یکی از راه‌های مراقبه پیشنهادی در انجمن، تمرکز (مدیتیشن) است که این عمل برای درک حضور خداوند و نیز برای فهم اراده خداوند نسبت به فرد است. به همین سبب برخی راهنمایان در انجمن در کارگاه‌های آموزشی خود، رهجویان را به طرف روش‌ها یا «مدیتیشن» های متناسب با عرفان‌های کاذب شرقی سوق می‌دهند که مبتنی بر مراقبه (تعمق) خاص است. مراجعه به کارگاهایی که

درخصوص آموزش این قدم‌ها توسط برخی از راهنمایان انجام می‌شود، و در وبگاه‌ها مختلف ارائه شده است، این ادعا را اثبات می‌کند. دقت در کلاس‌های درس آقای حسن آسایش که به‌عنوان راهنمای تدریس قدم‌ها در فضای مجازی بارگذاری شده است، این مورد را تأیید می‌کند.

(ب) برداشت نادرست از مفاد منابع اصلی در ترجمه به فارسی توسط کارگزاران داخلی

عدم تفکیک بین درک و باور صحیح و باور غلط (تعصب نادرست)

یکی از آسیب‌های موجود در آموزه‌های انجمن، به استفاده نادرست کارگزاران انجمن از متون اصلی انجمن در هنگام ترجمه و شرح و توضیح این منابع به زبان فارسی است. این منابع ترجمه شده، در قالب آموزش قدم‌ها، مطالبی را از متون اصلی برداشت کرده‌اند و به متون آموزشی افزوده‌اند که این موارد، به‌صورت غیرمستقیم، زمینه فاصله گرفتن معتادان مسلمان را از آموزه‌های اسلامی فراهم می‌کند. افزون‌براینکه، این برداشت‌ها در مواردی با آموزه‌های واقعی این انجمن، در متون اصلی نیز مطابقت ندارد. در اوایل کتاب فارسی «تعلیم دوازده قدم AA» (ابراهیمی، ۱۳۸۷، ص ۳)، دعایی با عنوان «دعای کنار گذاشتن تعصب‌های قدیمی»، به تعالیم پایه انجمن اضافه شده است: «خداوند متعال، خواهش می‌کنم، کمک کن تا بتوانم همه چیزهایی را که فکر می‌کنم، می‌دانم، راجع به خودم، مریضی‌ام، کتاب پایه، دوازده‌گانه، برنامه الکلی‌های گمنام، انجمن، اعضای انجمن، تمام اصطلاحات روحانی، به‌ویژه «درکم از خدا» را کنار بگذارم تا بتوانم با فکری باز، تجربه روحانی جدیدی در رابطه با تمام این چیزها داشته باشم، کمک کن حقیقت را ببینم» (همانجا). نویسنده مدعی است: «این دعا، نمایانگر چیزهایی است که کتاب از ما (معتادان گمنام) می‌خواهد». ایشان برای اثبات این ادعا، به مطالبی از متن «کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام» استناد کرده است (همان، ص ۳-۴).

اولاً، با مراجعه ساده به مطالب منبع اصلی مشخص می‌شود که مستندات نویسنده در این باره، جمله‌های تقطیع‌شده‌ای از متن اصلی است که هیچ‌کدام از آنها، این ادعا را اثبات نمی‌کند که همه افراد به‌ویژه افراد مذهبی باید درک خود را از خدا و اصطلاحات روحانی کنار بگذارند؛ زیرا در هیچ قسمتی از کتاب بزرگ، برای ورود به انجمن، معتاد معتقد به مذهب خاص، مجبور به کنار گذاشتن باورهای صحیح، و قابل قبول خود درباره خدا و اصول روحانی دین خود نشده است؛ زیرا در انجمن، «تنها شرط عضویت، تمایل به قطع مصرف است»؛ نه جدا شدن معتاد از دین و مذهب و اعتقادات خود. مراجعه به این متون نشان می‌دهد که مصادیق تعصب‌هایی که معتاد باید کنار بگذارد، مشخص شده است و در خیلی از موارد مطابقتی با این دعا ندارد. اولین تعصب غلطی که باید هر معتادی آن را کنار بگذارد، تعصباتی از این قبیل است که «به‌تنهایی می‌تواند اعتیاد را کنار بگذارد» (کتاب بزرگ، ص ۶۷)؛ و نیز معتاد منکر خدا، باید تعصب «انکار خدا» را کنار بگذارد و به‌صورت حداقلی معتقد به یک نیروی برتر شود (کتاب بزرگ، ص ۷۲). همچنین معتقدان به خدا که اعتقادی به معجزه و قدرت او ندارند، به‌مانند بنیان‌گذار این انجمن، باید این تعصب «انکار قدرت و معجزه خدا» را کنار بگذارند، و با همان درک ناقص خود از خدا، به امید رشد بیشتر، حرکت قدم‌ها را شروع کنند (کتاب بزرگ، ص ۷۲). و نه اینکه در جایی از مطالب کتاب، اعتقاد صحیح شخص معتاد مذهبی به خدا، تعصب غلط محسوب شده باشد که عضو تازه‌وارد ملزم به کنار گذاشتن آن باشد.

بیل ویلسون و دکتر باب، در هنگام انتقال پیام بهبودی به بیل داتسون، نفر سوم عضو انجمن، پس از آگاهی از اعتقاد او به خدا، هیچ‌گاه اعتقاد او به خدای واقعی را به‌عنوان نیروی برتر تعصب غلط ندانستند و او را مجبور به تغییر آن نکردند (انجمن جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۰۶، ص ۲۰۱). همچنین، بیل ویلسون، عدم توجه به پیام‌های معنوی روحانیون را تعصب بی‌جا معرفی می‌کند: «حالا متوجه شدم که تعصب من علیه روحانیون، کورکورانه و اشتباه بود. آنها در طول قرن‌ها عقیده‌ای را حفظ کردند که ممکن بود کاملاً از بین برود. آنها با اشاره راه را به من نشان دادند؛ اما حتی سرم را بالا نگرفتم، من تا بدین حد غرق در تعصب و خودبینی بودم» (از دیدگاه بیل، ص ۱۲۷).

به چه دلیلی باید معتاد مسلمان قبل از شروع قدم‌ها برای ترک اعتیاد، درک صحیح و درست خود، از خدا و مبتنی بر ادله عقلی ساده خود و آموزه‌های اسلامی را، به بهانه اینکه اینها از نظر انجمن، تعصب غلط است، کنار بگذارد و درک دیگری که قطعاً با دیدگاه اسلامی او تطابق ندارد، انتخاب کند؟ و آن هم با کمک همین خدایی که در دین قبول دارد!!!

دقت در متن اصلی انجمن، حاکی از آن است که منظور از رها شدن از تعصب‌های قدیمی، کنار گذاشتن تعصب‌های نادرستی است که مانع پیمودن راه معنوی رسیدن به خدا در جهت اجرای قدم‌ها می‌شود، نه اینکه هر تعصبی حتی پایبندی درست به معتقدات دینی صحیح؛ درخواست از معتاد مسلمان برای کنار گذاشتن تمام اصطلاحات روحانی و به‌ویژه درک او از «خدا»، در ابتدای ورود به انجمن، به بهانه اینکه اینها تعصب قدیمی دینی است، درواقع، به معنای درخواست از او برای رها کردن اعتقاد واقعی به خداوند احد قادر متعال و پیامبر و اهل بیت، و قیامت است؛ و خالی کردن ذهن او از این مفاهیم روحانی موجود در اسلام، به معنای سوق دادن او به عدم پایبندی به این اصول و تضعیف دینداری اوست.

ج) عدم توجه به پایبندی مذهبی اسلامی افراد، پس از پیمودن قدم‌ها

با توجه به اطلاعات کسب شده مؤلف از طریق تجربیات میدانی با استفاده از تجربیات اعضای مذهبی انجمن و با پاکی بالا، پایبندی مذهبی تعداد زیادی از افرادی که موفق به اجرای کامل برنامه دوازده قدم شده‌اند، نسبت به قبل از ورود به انجمن کمتر شده است و افرادی که قبل از ترک اعتیاد، پایبندی ضعیفی به آموزه‌های اسلامی داشته‌اند، این روش را به‌عنوان سبک زندگی خود انتخاب کرده و خود را بی‌نیاز از مراجعه به دستورات دینی اسلام می‌دانند: «ما اعضای A.A. از اصول روحانی پیروی می‌کنیم؛ زیرا اول همه مجبوریم، در درجه دوم بایستی که چنین کنیم و در نهایت چون که عاشق آن نوع از زندگی هستیم که این پیروی و اطاعت از اصول روحانی به ارمغان می‌آورد. رنج بزرگ و عشق عظیم، اصول اساسی A.A. هستند و اگر این دورا سرلوحه قرار دهیم به چیز دیگری نیاز نداریم» (از دیدگاه بیل، ص ۳۴).

استفاده نکردن مروجان این روش معنوی ترک اعتیاد از مشورت کارشناسان اسلامی، در روش اجرای آن سبب شده که در موارد زیادی، بر اثر آموزش غلط این آموزه‌ها، یکی از کارکردهای پنهان و ناخودآگاه این انجمن، تضعیف پایبندی معتادان مسلمان عضو، به اصول و فروع دین اسلام باشد و حال آنکه، بنیان‌گذاران این گروه در آمریکا به این مسئله توجه داشته‌اند و از ابتدا با کشیشان مسیحی جلسه مشترک داشته‌اند و رفتار آنان و آموزش قدم‌ها نیز به‌گونه‌ای بوده که به گفته یکی از بنیان‌گذاران مسیحی: «AA (انجمن) نه تنها هزاران مسیحی بینواریا در بازگشت به کلیساهایشان احیا نمود و باور و ایمان را به بسیاری از کافران و شکاکان بازگرداند، بلکه باعث ایجاد هسته‌های این جمعیت، در میان بودایی‌ها، مسلمانان و یهودیان نیز گردید» (کتاب دفتر خدمات جهانی الکلی‌های گمنام، ۲۰۱۹، ص ۴۱).

افزون‌براینکه، برخی روش‌هایی که برای دعا و مراقبه برای این افراد از طرف راهنمایان پیشنهاد شده است، متمایل به عرفان‌های کاذب شرقی است و با پایبندی به مسائل مذهبی اسلامی، تنافی کامل دارد. البته اثبات دقیق و کامل این ادعا نیازمند تحقیقی جامع از طریق مراکز امنیتی و پژوهشی می‌باشد. در مصاحبه با چند نفر از اعضای انجمن با پاکی بالا، آنان اعتراف کردند که قبل از ورود به انجمن حتی مداح و مذهبی بوده‌اند؛ اما پس از ورود به انجمن و تحت‌تأثیر این آموزه‌ها و عدم راهنمایی دقیق مذهبی اسلامی، پایبندی آنان نسبت به معتقدات اسلامی تضعیف شده بود. همچنین، گزارش‌های متعددی از گرایش برخی از رهجویان به آموزه‌های مسیحی نیز گزارش شده است که حساسیت مراکز امنیتی و فرهنگی را برای نظارت بیشتر بر فعالیت این گروه به همراه داشته است.

بنابراین، حفظ دین برای مسلمان، از هر چیزی واجب‌تر است. مسلمانان موظف هستند در صورتی که خطری دین آنان را تهدید کند، از جان خود در راه حفظ دین خدا بگذرند؛ نه اینکه به بهانه ترک اعتیاد و انجام روش معنوی از اسلام فاصله بگیرند و دین خود را از دست بدهند. امام علی (علیه السلام) درباره اهمیت و جایگاه حفظ دین می‌فرماید: «هرگاه بلایی رخ داد، مال را فدای جان کنید، و چون ناگواری رسید، جان

را فدای دین کنید و بدانید هلاک شده کسی است که دینش از دست برود و غارت شده کسی است که دینش را برده‌اند (حرانی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۲۱۶). پیامبرگرمی اسلام ﷺ نیز در این باره، ضمن سفارش‌هایی به امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «مال خود را و جان خود را در راه دین خودت نثار کن» (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۹، ص ۱۷۵).

د) عدم‌بازسازی آموزه‌های دوازده‌گانه متناسب با فرهنگ غنی اسلامی

بزرگ‌ترین مشکل انجمن در جامعه اسلامی ایران، این است که با همان آموزش و ویژگی‌ها و خاستگاهی که در جوامع مسیحی دارد، وارد فرهنگ اسلامی ایران شده و بدون تطابق با فرهنگ غنی اسلامی و بومی‌سازی این تکنیک، مورد استفاده معتادان قرار گرفته است. دلیل آن هم، عدم دغدغه مذهبی مروجان اولیه این روش در ایران بوده است. معتادان گمنامی که با اجرای قدم‌ها در خارج از کشور از اعتیاد پاک شده بودند، و براساس اصل انسانی و قدم دوازده انجمن، مبنی بر خدمت به دیگران و نجات معتادان، این خدمت را ترویج دادند. هرچند زحمات این گروه، برای ترک اعتیاد به‌عنوان امری انسانی قابل‌تقدیر است، اما این افراد، چون تخصص مذهبی و پایبندی کامل به اصول و فروع شریعت اسلامی نداشتند و گاه تربیت شده در فرهنگ جوامع غیراسلامی بودند، بدون رعایت موازین شرعی در این باره، این برنامه معنوی را به ایران اسلامی منتقل کرده و ترویج دادند.

علت تقویت این مشکل نیز آن است که مسئولان درمان اعتیاد در کشور، بدون آگاهی از این موضوع، زمینه را برای مروجان اولیه این روش درمانی معنوی و از طریق متون ترجمه‌شده و گاه با شرح و اضافات غیرمرتبط فراهم کردند و به بهانه اینکه انجمن از مذهب جداست، با استفاده از راهنمایان غیرآگاه و یا غیرپایبند به دین اسلام، مجوز اجرای این روش را بدون بازسازی صادر کردند و سبب گسترش آن شدند، بدون اینکه این مدیران، خود متخصص اسلامی باشند و یا اینکه انجمن را ملزم به مراجعه به متخصصان اسلامی کنند. این مدیران، با توجه به گستردگی معضل اعتیاد، فقط به توانایی انجمن در ترک اعتیاد توجه کردند و از تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم معتادان بهبودیافته از سبک زندگی خاص مربوط به انجمن و انتخاب این سبک زندگی معنوی در تمام امور زندگی توسط آنان غفلت کردند. مراجعه به متون منتشرشده از انجمن و نیز کارگاه‌های آموزشی برگزار شده و نیز گزارش‌های مراکز امنیتی حاکی از آن است که این پالایش انجام نشده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

هرچند آموزه‌های انجمن، خاستگاهی مذهبی و مسیحی دارد، اما این تکنیک توسط بنیان‌گذاران آن، به‌گونه‌ای تنظیم شده است که برای هر معتاد متمایل به ترک، با هر مذهبی و حتی برای منکران خدا قابل استفاده باشد. بنابراین، اگر معتاد مسلمان، آموزه‌های انجمن را به‌عنوان مذهب و سبک زندگی معنوی خود انتخاب کند و آن را در تمام وظایف فردی و اجتماعی زندگی خود سرایت دهد، به‌شدت از نظر اسلام و تعالیم آن، مردود است؛ زیرا هیچ‌کدام از اصول و فروع دین در آموزه‌های انجمن لحاظ نشده است.

اما اگر معتاد مسلمان بتواند با حفظ اصول دینداری اسلامی خود، از این قدم‌ها در جهت نجات از اعتیاد، به‌عنوان روش درمانی استفاده کند، نه تنها از نظر اسلامی مردود نیست و منعی ندارد، بلکه مطلوب هم هست؛ به‌ویژه آنکه به اذعان پژوهش‌های فراوان، کارآمدی آن، برای ترک اعتیاد و نگهداری پاک‌ی به اثبات رسیده است. مهم‌تر اینکه با توجه به ویژگی‌های معنوی دین اسلام، پیمودن این قدم‌ها برای معتاد مسلمان و پایبند به شریعت اسلامی، سریع‌تر و دقیق‌تر و با اشتباه کمتری انجام می‌شود. چون دریافت اراده خداوند برای مسلمان، متکی به الهام شخصی نیست؛ زیرا او در کنار اعتقاد به خداوند قادر مهربان معتقد است که این خدای مهربان، راه مستقیم رسیدن به خود را برای بنده خود مشخص کرده است و اراده خود را نسبت به او، از طریق پیامبر و کتاب خود ابلاغ کرده است.

فرد مسلمان نیز با رجوع به این منابع از خواست خداوند تبارک و تعالی نسبت به خود آگاه می‌شود. در نتیجه معتاد مسلمان، با استفاده از این روش، ترازنامه خود را براساس شناسایی موارد ارتكابی مخالف اراده خداوند، تنظیم می‌کند و با درخواست کمک از خداوند در زدودن آنها از نفس خود می‌کوشد؛ و نسبت به جبران حقوق ضایع شده دیگران، به عنوان «حق الناس» و تخلفات شخصی عبادی خود به عنوان «حق الله» اقدام می‌کند؛ و براساس روش تعیین شده از طرف خداوند براساس آموزه‌های اسلامی به دعا و مناجات، می‌پردازد و با اجرای دستورات معنوی او، به صفای باطنی می‌رسد که درک او از خداوند، از طریق الهام، بیشتر می‌شود؛ این معتاد مسلمان، در این مرحله، الهام شیطانی را از الهام الهی تشخیص می‌دهد، و نادانسته با الهام شیطانی از خداوند دور نمی‌شود؛ چون شریعت اسلامی (قرآن و روایات) را به عنوان میزانی برای فهم این نوع از الهامات شیطانی در اختیار دارد. و دیگر نیاز به نوعی مراقبه خاص که «مدیتیشن» می‌باشد، برای فهم اراده خداوند نسبت به خود پیدا نمی‌کند.

بنابراین، می‌تواند مطابق با شریعت الهی و قرآن خداوند، تمام مراحل این دوازده قدم را به عنوان تکنیکی در جهت ترک اعتیاد به کار گیرد و در نهایت برای نجات دیگران و خدمت به دیگر هموعان، و استفاده از روش انجمن فقط در حد تکنیک ترک اعتیاد، اقدام کند. و با نجات یک انسان دیگر، از مصادیق آیه شریفه قرآن شود: «کسی که یک انسان را نجات دهد، به مانند آن است که همه انسان‌ها را نجات داده است» (مائده، ۳۲). پاکي بیش از ۲۰ سال برخی معتادان مسلمان بهبودیافته با این روش و پایبندی آنان به تکالیف و آموزه‌های اسلامی و حمایت آنان از دیگر معتادان، شاهی بر این ادعاست.

پیشنهادهای

۱. بررسی دقیق متون ترجمه شدن از انجمن به منظور مطابقت آن با متون اصلی؛
۲. بررسی همه متون انجمن و جزوه‌های آن به منظور تعیین موارد مخالف شریعت اسلامی؛
۳. شناسایی راهنمایان مهم و اصلی انجمن در سطح کشور به منظور حذف راهنمایان بی‌صلاحیت؛
۴. آموزش راهنمایان مطابق اصول پایه‌ای انجمن با استفاده از راهنمایان آگاه و مسلمان انجمن؛
۵. آموزش اصول عقاید اسلامی به راهنمایان انجمن به منظور استفاده از آن برای رهجویان؛
۶. تقویت اعتقادات اسلامی رهجویان توسط کارشناسان مذهبی قبل از ورود به انجمن به‌ویژه در کمپ‌های ترک اعتیاد؛
۷. استخراج آموزه‌های معنوی و عرفانی اسلامی در جهت اجرای صحیح قدم‌ها و آموزش این موارد به راهنمایان به‌ویژه راهنمایان مسلمان؛
۸. نظام‌مند شدن شرایط راهنمایی برای راهنمایان و صدور مجوز برای آنان با شرایط مشخص؛
۹. همکاری انجمن با کارشناسان مذهبی به منظور جلوگیری از کارکردهای پنهان آموزه‌ها در تضعیف دینداری؛
۱۰. جلوگیری از تبلیغ دین خاص غیر از اسلام و یا معنویتی خاص غیر از معنویت اسلامی در اجرای قدم‌ها توسط راهنمایان؛ به‌ویژه تبلیغ مسیحیت، صوفیه و عرفان‌های کاذب شرقی؛
۱۱. آموزش راهنمایان و رهجویان مبنی بر اقرار نگرستن و اقرار نکردن به گناه در برابر دیگران به منظور جلوگیری از اشاعه فحشاء؛
۱۲. همکاری نظام‌مند با گروه‌های انجمن و فراهم کردن اردوهای زیارتی و تفریحی برای معتادان بهبودیافته مسلمان عضو انجمن به‌ویژه حضور در حرم امامان (علیهم‌السلام) و خانه خداوند.

منابع

* قرآن کریم

۱. ابراهیمی، علی‌اکبر (۱۳۸۷). تعلیم قدم‌های الکلی‌های گمنام از کتاب پایه. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
۲. انجمن جهانی الکلی‌های گمنام (۲۰۰۶م). کتاب بزرگ الکلی‌های گمنام. ویرایش ۴. خدمات جهانی انجمن الکلی‌های گمنام و مؤسسه گریپ.
۳. حرانی، حسن بن علی (ابن شعبه) (۱۴۰۴ق). تحف العقول عن آل الرسول ﷺ. قم: جامعه مدرسین.
۴. خادم جهرمی، حامده، رجبی، جلیل، ورنوفی، رحیم (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی قدم‌های دوازده‌گانه گروه معتادان گمنام (NA) با اصول و تعالیم اسلامی. فصلنامه پرستار و پزشک در رزم، ۳(۶)، ۴۰-۴۸.
۵. دفتر خدمات جهانی الکلی‌های گمنام (۲۰۲۲). الکلی‌های گمنام. تهران: دفتر خدمات عمومی الکلی‌های گمنام ایران.
۶. دفتر خدمات عمومی الکلی‌های گمنام (۲۰۱۵م). ۱۲ قدم و ۱۲ سنت: گام‌های دوازده‌گانه و سنت‌های دوازده‌گانه. ترجمه فارسی، تهران: کمیته ترجمه شورای الکلی‌های گمنام منطقه ایران.
۷. سالاری‌فر، محمدرضا، آذربایجانی، مسعود، کاویانی، محمد، موسوی اصل، سید مهدی، عباسی، اکبر، تیبک، محمدتقی (۱۳۹۳). روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی. ج ۵، و ۲، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سمت.
۸. سالاری‌فر، محمدرضا، شجاعی، محمدصادق، موسوی اصل، سید مهدی، و دولت‌خواه، محمد (۱۳۸۹). بهداشت روانی با نگرش به منابع اسلامی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سمت.
۹. طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۶۵). تهذیب الاحکام. چاپ چهارم، تهران: دارالکتب العلمیه.
۱۰. کرم‌اللهی، نعمت‌الله، و ارشد، علی (۱۴۰۳). تأملات انتقادی - اسلامی در ارائه برنامه دوازده قدم معتادان گمنام. دوفصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه، ۸(۲)، ۲۵۱-۲۸۶.
۱۱. کمیته ترجمه دفتر جهانی معتادان گمنام (۱۳۸۸). معتادان گمنام: چگونگی عملکرد. تهران: کیمیا اثر.
۱۲. کمیته نشریات و ترجمه انجمن الکلی‌های گمنام ایران (۱۳۹۸). از دیدگاه بیل: شیوه زندگی الکلی گمنام. تهران: کمیته نشریات و ترجمه.
۱۳. محسنی تبریزی، علیرضا، و سلیمی، علی (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کیفی قیاسی و بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی در علوم اجتماعی. روش‌شناسی علوم انسانی، ۱۸(۷۲)، ۱۳۵-۱۵۸.
۱۴. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها (۱۳۸۰). نقش دین در بهداشت روان. تهران: نشر معارف.
۱۵. ولی‌زاده، محمد مهدی، و شریفی‌دوست، حمزه (۱۴۰۰). نقد تصویر خدا در انجمن‌های دوازده‌گانه. فصلنامه فلسفه دین، ۱۸(۳)، ۲۹۵-۳۱۷.

پایگاه‌های اینترنتی

۱۶. پایگاه اینترنتی لشکر مخلص خدا: <https://akmor.blogfa.com/post/101>
۱۷. پایگاه اینترنتی انجمن معتادان گمنام ایران: <https://www.nairan.org/fa>
۱۸. پایگاه اینترنتی اعتیاد: <https://etiad.org>

References

* The Holy Quran

19. A.A. General Service Office. (2015). *Twelve Steps and Twelve Traditions: The Twelve Steps and Twelve Traditions* (Persian Translation). Tehran: Translation Committee of the Iranian A.A. Regional Council.
20. Alcoholics Anonymous World Services. (2006). *Alcoholics Anonymous: The Big Book* (4th ed.). New York: A.A. World Services and Grapevine.
21. Alcoholics Anonymous World Services. (2022). *Alcoholics Anonymous*. Tehran: Iranian A.A. General Service Office.
22. Ebrahimi, Ali-Akbar. (2008). *Teaching the Steps of Alcoholics Anonymous from the Basic Text*. Tehran: National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran.
23. Harrani, Hassan ibn Ali (Ibn Shu'ba). (1984). *Tuhaf al-Uqoul an Al al-Rasoul (PBUH)*. Qom: Jame'eh Modarresin.
24. Karamollahi, Nematollah; & Arshad, Ali. (2024). A Critical-Islamic Reflection on the Twelve-Step Program of Narcotics Anonymous. *Biannual Journal of Socio-Cultural Studies in the Islamic Seminary*, 8(2), 251-286.
25. Khadem Jahromi, Hamedeh; Rajabi, Jalil; & Raoufi, Rahim. (2015). A Comparative Study of the Twelve Steps of Narcotics Anonymous (NA) with Islamic Principles and Teachings. *Nurse and Physician in Combat Quarterly*, 3(6), 40-48.
26. Mohseni Tabrizi, Alireza; & Salimi, Ali. (2012). Qualitative Content Analysis and the Application of Islamic Teachings in Social Sciences. *Methodology of Humanities*, 18(72), 135-158.
27. Publications and Translation Committee of the Iranian Alcoholics Anonymous Association. (2019). *As Bill Sees It: The A.A. Way of Life*. Tehran: Publications and Translation Committee.
28. Salari-Far, Mohammad Reza; Azarbajejani, Masoud; Kaviani, Mohammad; Mousavi Asl, Seyyed Mehdi; Abbasi, Akbar; & Tavakol, Mohammad Taghi. (2014). *Social Psychology with an Islamic Resource Perspective* (5th ed., Vol. 2). Tehran: Research Center of Islamic Seminary and University, and SAMT.
29. Salari-Far, Mohammad Reza; Shojaei, Mohammad Sadegh; Mousavi Asl, Seyyed Mehdi; & Dolatkhan, Mohammad. (2010). *Mental Health with an Islamic Resource Perspective*. Qom: Research Center of Islamic Seminary and University, and SAMT.
30. The Office of the Supreme Leader's Representative in Universities. (2001). *The Role of Religion in Mental Health*. Tehran: Ma'aref Publications.
31. Tusi, Muhammad ibn al-Hasan. (1986). *Tahdhib al-Ahkam* (4th ed.). Tehran: Dar al-Kutub al-Ilmiyya.
32. Valizadeh, Mohammad Mehdi; & Sharifi-Doost, Hamzeh. (2021). A Critique of the Concept of God in Twelve-Step Fellowships. *Journal of Philosophy of Religion*, 18(3), 295-317.
33. Valizadeh, Mohammad Mehdi; & Valizadeh, Abolghasem. (2020). A Reflection on the Social Principles of Twelve-Step Fellowships. *Biannual Journal of Islamic Social Research*, 26(122), 75-100.
34. World Service Office of Narcotics Anonymous. (2009). *Narcotics Anonymous: How It Works*. Tehran: Kimiya Asar.

Online Sources

35. Addiction Website: <https://etiad.org>
36. Iranian Narcotics Anonymous Association Website: <https://www.nairan.org/fa>
37. Lashkar-e Makhles-e Khoda (God's Devoted Army) Website: <https://akmor.blogfa.com/post/101>